РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV, UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05. КОНТО ЧЕКОВЕ П.К.О. № 27110. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУКОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР *Проф. д-р* ІВАН ОГІЄНКО

ПЕРЕДПЛАТА *В КРАЮ*: НА РІК 6 ЗЛ., НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ 1·60 ЗЛ. *ЗА ГРАНИЦЕЮ* 2 ДОЛЯРИ (АБО: 30 КОР. ЧЕСЬК., 260 ЛЕЇВ РУМ., 30 ФРАНКІВ ФРАНЦ., 5 МАРОК НІМЕЦЬКИХ) РІЧНО. — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 65 ГР.

РІК IV. БЕРЕЗЕНЬ 1936 РОКУ ЧИСЛО 3 (39).

Наука про рідномовні обов'язки.

VI. Для одного народу — одна літературна вимова.

1. Кожна мова складається з багатьо́х говірок, кожна говірка знає свою власну вимову тих самих слів, свої власні форми.

2. Наро́д, що знає одну літературну мову, конче творить і одну літературну вимо́ву.

3. Кожен інтелігент, що публічно промовляє: зо сцени, в церкві, в суді, в школі, на зборах, на відчитах і т. ін., обов'язаний промовляти тільки соборною літературною мовою й вимо́вою.

4. Кожний інтелігент повинен виховувати в своїй родині не тільки соборну літературну мову, але й добру літературну вимо́ву.

5. Добра літературна вимо́ва — то ознака правдивої інтелігентности люди́ни.

6. Церковні проповідники по містах повинні виголошувати свої каза́ння тільки соборною літературною мовою з доброю літературною вимовою. Тільки по глухих сільськи́х церква́х можна пропові́дувати й місцевою мовою.

7. Соборна літературна вимо́ва, як і соборні мова та право́пис, зцементовує наро́д у свідо́му націю й надає йому почуття́ одности, де б він не жив і до якої держа́ви він не належав би.

8. Літературний на́голос — основа літературної вимови, а тому працюймо для набуття́ собі доброго літературного на́голосу.

VII. Для одного народу — один правопис.

1. Право́пис — то необхідне важливе зовнішнє вбрання́ кожної літературної мови.

2. Правопис складають учені мовознавці, а до життя запроваджує уря́д.

3. Правопис сильно впливає на скорість і легкість чита́ння, якщо він де́ржиться стільки ча́су, що до нього призвичаюються.

4. Не вільно занадто скоро міняти правопису, бо це понижує загальну „грамотність" народу.

5. Кожна культурна свідо́ма нація в даний моме́нт має тільки один правопис, обов'язко́вий для всіх її племе́н.

6. Соборна літературна мова звичайно знає й один соборний правопис, як зо́внішню ознаку своєї одности.

7. Одність правопису, як і одність літературної мови й вимови, сильно впливає на ви́роблення всенаціонального почуття́ одности народу.

8. Коли народ — не свідо́ма нація, а тільки етнографічна маса, то він звичайно не знає соборного правопису, — в нього кожний письменник і кожне вида́ння пишуть своїм „кращим" правописом, цебто в нього панує правопи́сна анархія. Не наслідуймо їх!

9. У культурного свідо́мого народу-нації не провадиться більшої боротьби за правопис: цю справу спокійно вирішують йому вчені та уря́д, а грома-

дя́нство ка́рно приймає урядо́вий право́пис.

10. Коли ти не фаховий мовознавець, не мішайся до ви́роблення правопису, справи виключно фахової; коли ж фахове́ць — працюй тільки для добра свого́ народу.

11. У народа, що не став іще свідо́мою нацією, звичайно провадиться запе́кла боротьба́ за правопис, і в цій боротьбі вчені мовознавці мають наймéнший голос. Не наслі́дуймо їх!

12. Народ, що не став свідо́мою нацією, звичайно не має почуття́ вихо́вувати й шанува́ти свої мовознавчі авторитети, а тому й не може дійти ані до соборного правопису, ані до соборної літературної мови. Не робім так і ми!

13. Для ро́звитку культури й всенаціональної свідо́мости народу стокро́т корисні́ш мати один, хоч і недосконалий, але соборний правопис, аніж правописи індивідуальні (особисті), хоч би й ліпші.

14. У народу, що не створив собі одного соборного правопису й що провадить запеклу боротьбу за правописи особисті, мовознавство стоїть на низько́му рівні, бо вчені змушені займатися тільки ялови́ми правописними пита́ннями. Не робім так і ми!

15. Кожна анархія — правописна, термінологічна чи мовна — тягне за собою й анархію духо́ву, найбільшого ворога недержавного народу.

16. Одність правопису приносить для народу великі політичні й духо́ві користі, а саме:

а. Соборний правопис, як і соборна літературна мова й вимова, надає народові надзвичайно кори́сного почуття одности, де б він не жив, і до якої держави він не належав би.

б. Карність громадя́нства в правописній справі дає мовознавцям більшу змогу пр цювати в найціннішійй діля́нці — в тво́ренні літературної мови.

в. Соборність правопису дає змогу кожному легче його знати й легче його навча́тись, бо створюється корисна правописна традиція.

г. Соборний правопис привчає люди́ну до сталости писаної форми й тим дає їй змогу скоріш читати й легче розуміти чи́тане, бо в нашій зоровій па́м'яті легко утворюються тоді знайо́мі форми, дуже кори́сні й потрібні при чита́нні.

ґ. Соборність і уста́леність правопису дають змогу вимагати його знання́ від кожного гра́мотного, бо такий правопис має всі засоби найши́рше й найгли́бше йти до мас і ство́рювати право́писну традицію.

д. Соборність і усталеність правопису сильно полегчує працю вчителя́м по школах, бо допомагає їм скоріш навчати його дітей.

е. Соборність та усталеність правопису дає кожному кори́сне почуття́ „грамотности“ й певності в писа́нні, чого зовсім не буває при правопису невпорядкованім.

є. Соборність і усталеність правопису приносить величезні користі в найціннішій культурній ділянці — в видавництві, бо незмірно полегчує працю редактора́м, коре́кторам і друкарським складачам.

VIII. Письменник і рідна мова.

1. Найсильніші й найперші творці соборної літературної мови — то свої письменники.

2. Кожний письменник обов'язаний не тільки найдосконаліше знати свою соборну літературну мову й вимову, як практично, так і теоретично, але й постійно й невпинно збільшувати це своє знання.

3. Письменник, що не знає своєї соборної літературної мови, тільки шкодить рідній культурі, бо для всенаціонального культурного добра́ не працює.

4. Тільки лінивство та рідномовна політична несвідо́мість допроваджують письменника до незнання́ своєї соборної літературної мови й теоретично.

5. Кожний письменник мусить не тільки писати, але й говорити найкращою соборною літературною мовою й вимовою.

6. Письменник повинен добре пам'ятати й розуміти, що літературна мова, хоч і основується на мові наро́дній, однак за́вжди далека від неї, а тому́ ніколи не можна доводити ужива́ння певних слів, форм чи словосполучень тільки тим, що „так говорять у нашому селі“.

7. Словник нашої мови буває: а к т и в-

ний — слова наших писань і розмов, і пасивний — слова, що ми їх розуміємо, але практично не вживаємо, як рідких чи малознаних. Письменник мусить пильнувати, щоб його активний словник був якнайширший, а словник пасивний — якнайменший.

8. Цінність мови письменника — також і в багатстві його словника: щоб слова були небуденні, соковиті, промовисті, яскраві. Нехай кожний письменник завжди пильно дбає про багатство свого словника!

9. Багатство мови на синоніми свідчить про її виробленість. Письменник мусить глибоко знати й відчувати рідну синоніміку й не вживати синонімів невідповідно.

10. Кожний письменник мусить пильно дбати про багатство своєї мови на небуденні епітети, як прикметникові, так і прислівникові. Багатство прислівників — то багатство мови письменника.

11. Творення нових добрих слів — ознака талановитости письменника. Заохочуймо ж наших письменників до творення нових слів!

12. Кожний поет мусить пам'ятати, що його мова тільки тоді цінна, коли вона поетична, цебто коли в ній будуть небуденні й часті: метафори, персоніфікації, порівняння, епітети прикметникові й прислівникові і т. ін. Хто не пише поетичною мовою, той не поет.

13. Licentia poëtica чи т. зв. „поетична воля" — це воля поетові вжити якоїсь однієї форми з тих, що літературна мова допускає їх декільки. Коли ж поет уживає такої форми, наголосу чи слова, що літературна мова їх не допускає, то це не „поетична воля", але недозволений прогріх супроти своєї літературної мови.

14. Кожний поет у своїх віршах мусить уживати тільки загально прийнятих у соборній літературній мові наголосів; коли ж він цього не дотримується й уживає говіркових наголосів, то це не „поетична воля", але недозволений прогріх супроти своєї літературної мови.

15. Добрі поети, досконалі знавці своєї соборної літературної мови й вимови, звичайно в своїх творах не знають т. зв' „поетичної волі".

16. Поети, що не знають своєї соборної літературної мови й вимови, звичайно оправдують своє соромливе незнання мови ніби правом т. зв. „поетичної волі". Це сильно шкодить культурі літературної мови.

17. Письменник, що пише говірковою мовою, а своєї соборної літературної мови не знає, шкодить одності свого народу й для всенаціонального культурного добра не працює.

18. Письменники повинні добре пам'ятати, що твори, писані чисто говірковою мовою, мають свою окрему ціль: артистичну або ілюстраційно-наукову. Такі твори повинні мати заввагу, що писані такою то говіркою, й мати пояснення говіркових слів літературною мовою.

19. Місцевої мови вільно вживати письменникові тільки свідомо: 1. в розмові дієвих осіб („couleur local") і 2. в творах, навмисне написаних для місцевих потреб. Наукові праці ніколи не пишуться говірковою мовою.

20. Архаїзмів вільно вживати письменникові тільки в розмові давніх дієвих осіб із метою артистичною або ілюстраційно-науковою. Архаїзми, не прийняті в літературній мові, стають локалізмами.

21. Літературний критик мусить глибоко знати свою літературну мову, й звертати увагу письменникам на нечистість їхньої мови. Коли ж критик глибоко не знає цієї мови, то нехай оминає питання мови в своїх писаннях.

22. Кожний письменник у своїх творах мусить конче плекати й ідею всенаціональної одности, як підставу одности мовної, й подавати її так, щоб на цих творах духово зростали: молодь, студенство й ціле громадянство взагалі.

23. Кожний письменник повинен пильно дбати про чистоту своєї літературної мови й не вживати яловйх чужих слів та кальок (пор. XXXIII, 5), пильнуючи заступати їх словами своїми, а також без потреби не вживати місцевих слів і форм та архаїзмів.

24. Письменники обов'язані обробляти в своїх творах і патріотичні всенаціо-

нальні теми, що виховують у народі почуття всенаціональної гордости й чести, бо ці почуття сильно впливають на розвиток національної культури, а разом із тим і на розвиток літературної мови. Цей обов'язок багатократно збільшується для письменників і поетів недержавного народу, — тут вони мусять не забувати й тем рідномовних взагалі.

25. Письменники й поети недержавного народу, що служать виключно „чистому мистецтву", а свої національно-громадські мотиви оминають, чужі й не корисні для свого народу, й на розвиток літературної мови мало впливають.

26. Кожний письменник обов'язаний виробити собі національний світогляд, найкорисніший для розвитку свого народу, а тим самим і для розвитку своєї літературної мови.

27. Кожний письменник, особливо ж народу недержавного, мусить добре пам'ятати, що сама форма твору, навіть найкраща, не задовольнить національних потреб його народу, — в його творі мусить бути, крім досконалої форми, ще й відповідна ідея. Тільки глибока ідея, вкупі з досконалою формою, роблять твір великим і нестаріючим.

28. Кожний письменник повинен сам найпильніше дбати про поправне видання своїх творів без мовних і друкарських помилок, завжди пам'ятаючи, що з їхніх творів широкий загал навчається рідної мови. (Далі буде).

Іван Огієнко.

Назва »Русь« в історичному розвитку до XIII-го в.

V. Західні письменники також підтверджують цей стан. Ліудпранд називає північними сусідами Візантії — угрів, печенігів, хозарів і русів. Цю назву виводить він від ῥούσιος — прикмети тіла, та нім. nordmanus від північного положення. Інші джерела, як Einhardi: Vita Caroli Magni (Pertz II, 449), Helmoldus: Chronica Slavorum (I c. 7) і Vita Anscarii (c. 30) — утотожнюють назви nordmanus і sueo, в чому сходяться з даними Бертинських анналів.

Починаючи від половини X в. західні джерела говорять уже тільки про Ruscia, Ruzzia, Rutheni — у відношенні до великого князівства київсько-новгородського Ольги, Володимира, Ярослава: a. 960 — „venerunt legati Rusciae gentis ad regem Ottonem" (Annal. Ottenbur., Pertz. VII, 4); a. 992 — „imminebat quippe illi (Boleslao) grande contra Ruscianos bellum" (Annal. Hildesh. Pertz. V, 69); Tietmar із Merseburg говорить під 960 р.: „legati Rusciae", 1009: „in confinio Rusciae", 1075 — „Ruzeni" (Chron. Saxonum, Pertz. V); 1089 — „Imperator Praxedem Rutenorum regis filliam sibi in matrimonium sociavit" (Annal. August. Pertz. V 133). Водночас Vita s. Ottonis (Aa. Ss. Jul. I. 378-425-455) іще відрізняє Rugia і Slavia від Pruscia, Ruscia, але інші джерела називають Rugia на Помор'ї Ruthenia, Rutheni, fines Rutheniae: „a. 959 legati Helenae reginae Rugorum, quae sub Romano imperatore C-poli baptizata est" (Contin. Regin. Pertz. I, 624-8); „Libutius genti Rugorum eppus ordinatur". Тільки Saxo Gramaticus відрізняє острів Rugia, -nus від Ruscia, Ruthenus.

Літописці польські — Мартин Галь і за ним Кадлубек — називають країну на схід від границь Польщі — Ruscia, Ruthenorum regnum. Єпископ краківський Матвій пише 1150 р. Бернардові з Клерво: „gens ruthena multitudine innumerabili ceu sideribus adequata".

VI. Північні джерела XII-XIII вв. уживають назву з основою Rut у відношенні до історично-державної Руси. „Chronica anonyma" приміщує в сусідстві Балту від сходу на захід „Ruthos sive Ruthenos de Rutzen, Polonos atque Pruthenos" (Scr. septentr. 1706, Kun. II, 81). Королівські саги-хроніки (Scr. histor. island.) знають Вальдемара, Гельгу, Адлогію, Бурислейва, Ярислейва — володарів гардів... (V. 260 de Eymundo et rege Olavo); в історії Гакона Гаконіди згадується „Andreas rex Sursdalensis frater regis Alexandri Holmgardensis... a Tataris ab oriente profugerat" (X. p. 51-52); в оповіданні „de Hauko Habroka (c. 3) rex Eirikus significat placere sibi, ut septemtrionem versus in Surtzdalos

et Bjarmiam proficiscantur“ (X. 188). Fragmenta et particulae historicae ad res danicas pertinentia (c. 11) — дають ось такий опис: „in Europa ad orientem proxima Scythia nobis Svethia magna dicta, sita est ...gardorum regnum, ubi Palteskia et Kaenugardi... (374 p.) ab regione Poloniae in orientem versa Reidgothia (Gothia campestris? червенська земля?) sita est, quam excipit Hunnalandia (Hunnorum regio XI, 373-4).

Historia Olavi Tryggvii filii, що провів молодість на новгородському дворі, згадує перед 981 р. Ruzland в оповіданні „de Thorvaldo peregrinatore — що був — ab imperatore Miklagardi (Великого Городу = Візантії) missus ut dux aut magistratus omnibus regibus Russiae et totius Gardarikiae praefectus“ (I, 299). Був теж на Русі в Гардарикії і Magnus, що вернув із неї „russica armatura indutus“. Сага про Галердана сина Ейстена оповідає про Грімара родом із Руси, що його корабель розбився в часі бурі біля Belagard. Про конунґа Гертріґа говорить сага, що він панував на сході на Русі, в краю обширному й людному між Гунналяндією і Гардарикією. Hervarsaga розказує про Гейдрека з Risaland, що після братовбивства втік у Hredgottaland з містом Danparstadir. — З того часу маємо означену віддаль із Данії до Ostrogard Ruzziae („східній ґород“) одномісячною плавбою при противнім вітрі (Адам Бремен IV, 11). Цей город навіщали часто рутени, готи, нормани і інші східні народи.

VII. Перші згадки літопису про „Русь“ є немов би вступом до узгіднення візантійських вісток про напади русів на греків за часів царя Михайла й патріярха Фотія. Літопис згадує за грецькими джерелами про напір (норман) із півночі через новгородську область на Візантію та лучить дату нападу русів на Царгород 6360(852) з природним початком руської державности в назві: „начася прозывати роуская земля“. В р. 6367 (859) „имаху дань варязи изъ заморья на чюди и на словѣнехъ, на мери и на всѣхъ (= весянах) и на кривичѣхъ; а козари имаху на полянѣхъ и на сѣверѣхъ, и на вятичехъ“. Цей стан мусів очевидно довго тривати, коли Ібн Даст говорить іще під 930 р. про варяго-русів на Білозері, що вони в часі нападів брали словін-полонян і продавали їх хозарам. Але вже під 6370 (862) р. Літопис розказує про вигнання варягів з-над Ільменю та про добровільне предложення — чюди, словін, кривичів — варягам роду Русь: „поидѣте княжить володѣти нами... и отъ тѣхъ варягъ прозвася роуская земля... ти суть людьє новгородьци от рода варяжьска, преже бо бѣша словѣни“...

Зо словом Русь стрічаємося в початковому Літопису не рідко. Р. 6374 (866): „вѣсть епархъ посла къ нему (цісарю Михаїлу), яко Русь на Царьгородъ иде... абьє буря... безбожьныхъ Руси корабля смяте и къ берегу приверже“. Р. 6390 (882): „поиде Олегъ, поимъ воя многи — варяги, чюдь, словѣни, мерю, весь, кривичи... и сѣде Олегъ, княжа въ Кыєвѣ, и рече... се буди мати градомъ русьскимъ. И бѣша у него варязи и словѣни и прочи прозвашася Русью... и устави дань словѣномъ, кривичемъ и мери, и устави варягамъ дань даяти... 6406 (897) ...бѣ єдинъ языкъ словѣнескь: словѣни, иже сѣдяху по дунаєви, ихже прияша угри, и морава, и чеси, и ляхове, и поляне, яже нынѣ (XI) зовамая Русь... А словѣньскыи языкъ и рускыи одно єсть, отъ варягъ бо прозвашася Русью, а первоє бѣша словѣне“... 6415 (907): иде Олегъ на грекы, поя множество варягъ, и словѣнъ, и чюдь, и кривичи, и мерю, и деревляны, и радимичи, и поляни, и сѣверо, и вятичи, и хорваты, и дулѣбы, и тиверци... си вся звахуться отъ грекъ великая скуфь... многа зла творяху Русь греком, єлико же ратнии творять“.

Посли Олега — Карл, Фарлов, Вельмуд, Рулав і Стемид представники тієї владної Руси, що мала право побирати від Византії місячні посольські належитості, та якій Олег дав шовкові вітрила, бо для слов'ян були призначені кропив'яні... Таки в поході 6452 (944) р. „Игорь совокупивъ вои многи — варяги, роусь и поляни, словѣни, и кривичи, и тѣверци, и печенѣги... се идуть русь безъ числа корабль ...и наяли суть к себе печенѣги...“ У договорі р. 6453 (945) між

49 назвами послів Ігоря, великого князя руського, і від усякого княжества, що під Ігорем було і від усіх людей... не має ані одного слов'янського імення. А що скрізь мова про Русь і про руських послів у зв'язку з великим князівством київським і посадом у Новгороді, то виходить, що літописна назва Русь на протязі 852-971 рр. означає державну владу північної династії неслов'янського походження на просторі Київ-Новгород. Засвідчує це найкраще вираз Літопису в кінцевому реченні 6485 (977) р.: „Ярополкъ посадники своя посади в Новѣгородѣ и бѣ володѣя єдинъ въ Руси". У 980 р. Володимир вибрав із своєї варязької дружини „мужи добры, смыслены и храбры, раздая имъ грады; прочии же идоша Царюграду въ Грекы".

Зверхництво русів над слов'янами навіть у XI в. стверджують дії князювання Ярослава Володимирового й ті постанови „руської правди", що розрізняють таку ступневість населення: „русинъ, гридъ (норв. gridhmadhr — слуга, гвардисть), купчина, ябетникъ (ст. нім. ambt — урядник), мѣчникъ, изъгои, словѣнинъ, тивунъ боярескъ (ст. нім. thiun — слуга), яка ставить русина на першому місці, а слов'янина на передостанньому. (Кінець буде).

Іларіон Свєнціцкий.

Стилістично-синтаксичні нариси.

3. Потім того = потім.

В живій наддніпрянській мові дуже поширений прислівник „пóтім тóго" в значенні „потім, далі, опісля, після того, згодом" (як місцеве галицьке „відтак"). Це „потім того" я подибував у мові багатьох письменників, що добре знають народню мову. Цікаво, що в Словнику Б. Грінченка цього „потім того" не занотовано, але Академічний Словник III, 411 подає його. Критик у „Ділі" назвав був цей вираз, що стрічав його в моїй статті, русизмом, — звичайно без жодних підстав, бо російська мова навіть подібного нічого не має, — вона знає „потóмъ".

Вираз „пóтім тóго" частий у творах Панаса Мирного (народився в Миргороді). Ось трохи прикладів із його романа: „Хіба ревуть воли, як ясла повні" (видання Книгоспілки, Київ). Сказано — зроблено. Потім того відпустили за двір Петра-лакея 126. З панів вибирали комісарів; потім того з них перероблювали капітан-справників, а далі — просто справників 132. Далі Мотря обнімала сина і теж плакала. Потім того цілувалася з сватами 367. Мотря спершу дивилася та плакала; потім того лаяла, ганьбила, а далі бігала та кричала 221. Вихилив чарку в рот, ковтнув, як воду. Потім того відломив шматочок хліба, почав заїдати 194. Прогнав її офіцер, обідравши, як білочку. Потім того, ні до кого вже не переходила жити 176.

„Російсько-український словник правничої мови" 1926 р. за редакцією акад. А. Кримського на ст. 140 наводить це слово, звучи його діялектичним; навпаки, „Російсько-український Словник" Академії Наук, 1928 р. т. III, ст. 411, подаючи цього прислівника, не зве його діялектичним. Проф. Є. Тимченко в своїй „Українській граматиці" 1917 р. на ст. 116 уживає цього слова: „Потім того прикметники". Я особисто дуже часто подибував це слово в живій мові Київщини там, де нема жодних чужих впливів.

Як повстав цей вираз „потім того", трудно сказати. На мою думку повстав він з аналогії до надзвичайно частого в Наддніпрянщині „після того", з яким має зовсім одне й те значення. В тім же романі П. Мирного читаємо: „Вийшли від ротного, сміються. Після того Максим став душею москалів" 158, — тут це „після того" можна замінити на „потім того", бо значення їхнє зовсім однакове.

4. Щирий полонізм: по закінченній розправі, треба: по закінчені розправи.

В польській мові часто вживається звичайна для цієї мови форма для зазначення часу (на питання *коли*?), зложена з *по*, а по нім місцевий відмінок дієприкметника з іменником: Po zakończonej rozprawie, po zakończonych turniejach, po skończonej nauce, po skończo-

nych naradach і т. п. Українська мова подібних форм зовсім не знає, але цей полонізм дуже частий у мові галицької преси та письменників.

Так, у новім історичнім оповіданні нашого невтомного повістяра Івана Филипчака: „Дмитро Детько“, Львів, 1935 р., читаємо: По скінчених турнірах гості перейшли на замок 18. По скінченому іспиті король радився з учителями 28. По скінченій науці король задумав вислати своїх синів 28. По скінчених нарадах Дмитро оголосив послам 43. По скінчених празниках князь вибрався в дорогу 47. По скінченім урядуванню князь попрощався з боярами 71. По скінченому танцу взялися попід руки 81. По скінченій роботі приказав розбити бочку 108.

Усе це щирі полонізми, бо по-українському в подібних випадках можливі дві формі: 1) *по* з дієсл. іменником: По скінченні турнірів... По скінченні іспиту... По скінченні науки... і т. д., або 2) дієприслівник на *-вши*, як що в основнім і пояснювальнім реченні підмет той сам: Скінчивши турніри, гості... Скінчивши наради, Дмитро оголосив... Закінчивши урядування, князь попрощався... і т. д. Якщо в головнім і пояснювальнім реченні мисляться різні підмети, тоді вживаємо тільки першої форми, цебто *по* з дієсл. іменником. По скінченні празників князь вибрався й т. д.

5. Досконалий, а не: совершенний.

Встаровину в літературній нашій мові були дуже поширені слова: совершенний, совершенство і т. ін., але з бігом часу, коли наша літературна мова оперлася тільки на мову живу, ці слова заникли.

Правда, в Галичині вони ще живуть: „Торувати шлях до морального совершенства“ („Укр. Бескид“, 1933, ч. 47). В літературній мові нашій панує стародавній полонізм, сильно в нас засвоєний: досконалий, досконалість. Це слово в нашій мові сильно поширене вже в XVI віці. Так, у Крехівськім Апостолі 1560-х років це слово надзвичайно часте: церковне совершенство передається тут „досконалість“, а совершенный — досконалий, напр.: Досконала наука 365, Воля божая досконалая 281, Милость єсть зв'язкою досконалости 473. Словник П. Беринди 1627 р. церковне совершенство перекладає „досконалость“. Сучасна літературна мова зовсім не знає архаїчних „совершенство“, „совершенний“ (їх нема навіть у Словнику Б. Грінченка), знає тільки „досконалий“, „досконалість“, що походять із до-(с)кон-а-лий, цебто зовсім закінчений. Словник Грінченка подає: досконалий, досконалість, доскональний, з прикладами з мови народньої та з Симонова (Номиса).

І. Огієнко.

Новотвори в сучасній українській мові.

V. Дієслово.

В дієслівній групі маємо багато новотворів, і то цікавих, а вживають їх і в пресі, і в літературних творах. І тут на перше місце висувається практичність і вигода. Найчастіш уживають у нас новотворів із наростками *о-*, *у-*, здебільш під польським впливом, а мотивом цього є економія місця й часу, бо таким чином дві слові заступаєм одним: омолоджувати — робити молодим Лейт., оформити — надати форму Д. 5/35, узаконювати — робити законним ib., уможливити Тимч. VI, обезголовити (з рос. обезглавить), обожнювати Дік. 193 — обожати, уаргументувати, очолювати, управдоподібнити (Д. 331/34, слово 7-складове), унеможливити Гол., упривілеїти, ускладнити — скомплікувати, узмістовлювати, уміжнародовлювати, утотожнювати (гал. новотвір, Гол. подає тотожність — ідентичність), уцаритися — запанувати з рос. воцариться С. 22.

Багато дієслів утворені від іменників: походувати — йти походом Д. 178/34, привинювати (кому вбивство) — обвинувачувати Кол. 59, запавутинити — обснувати павутинням Любч. 22, зафосфоритися — заблищати фосфором Мик. 124, поручкатися — подати собі руки ib. 295, зафармазонити — ошукати ib. 260, сполітизувати — зробити політичним Д. 226/34, розкуркулити — збіднити (рад.), маршувати (Гол. Нд. 35/34) — йти в марші,

зумовлювати — ставити умовиною, очолювати — ставати, стояти напереді Д. 161/34, започаткувати (Д. 190/34, з поль.), суддювати — бути суддею.

Від прикметників: пожвавити — підсилити, збільшити (рад., Д. 184/34), знепритомніти (Гол., Дік.), нетерплячитися (Д. 240/34, бо слово нетерпеливий тепер занехують), задомашнитися Нд. 35/34, зріднитися Ібс. 61 — посвоячитися з рос. сродниться, прискладнити — зкомплікувати Кол. VIII., закволіти — захворіти (Лейт. 38).

Від прислівників: зачастúти (Любч. 181, рос.), набакúрити — заложити набакир Мик. 226, досвітніти Нд. 32 34.

Замітне явище, що майже всі нові дієслова зложені з приростками, здебільш прийменниковими (найчастіше: за-, з-, від-, на-).

Наросток *-ча* виступає рідко й під чужим впливом. Рос. слово „сотрудничать" перекладено „співробітничати" і, здається, на лад цього створено „авторитетничати" — удавати поважного Д. 269/34.

Склади з 2 і більше слів, при допомозі кількох приростків: зісоюзити — згуртувати в союз Нд. 24/34, знебарвити — позбавити барвів Д. 244/34, збезнадієний (рос.).

Старі слова з новими приростками: зудар, зударитися (про потяги) підо впливом поль. zderzenie, zderzyć się, рос. столкновеніе; скорювати — підбивати, завойовувати (з рос. покорять, Лейт. 45).

При складанні дієслівних неологізмів дуже замітні чужі впливи, насамперед російської, а також і польської мови (націхувати — nacechować, Д. 22). Видно тенденцію скорочуватися, щадити час і місце й висловлюватися по-новітньому, але багато „кованих" слів — скороминущі ефемериди. Бачимо багато спроб і пошукувань, а навіть багато вдумливости й оригінальности.

VI. Складені неологізми.

Хоч складеними неологізмами вважатимемо взагалі й ті, що їх утворено з приростка й кореня та наростка, чи тільки кореня й наростка, одначе в тіснішому значенні це слова, що складаються з 2 або й більше слів. І їх тепер хочу розглянути, торкаючись посередньо й усіх інших неологізмів, а на кінці подам висновки своєї праці.

Наша мова має багатенько складених слів. До їх творення має велику скількість приростків і наростків, що віддають дуже ніжні відтінки понять, будова слів легка й вигідна. А все таки наша мова не любить і не має такої великої скількости складених слів, як мови старо- й новогрецька, німецька, староцерковнослов'янська й російська, що має їх багато підо впливом церковщини. Великий вплив на формування складених слів мала в нас церк. слов. мова, як це я зазначив у статті: „Вплив церкви й релігії на укр. мову" (Księga referatów II. Międzyn. Zjazdu Slawistów, Warszawa 1934, стр. 34-35).

1. Іменник + дієслово. Найчисленнішою в нас групою складених слів є сполука іменника з дієсловом, або взагалі ймення (іменник, прикм., займ., числ.) з дієсловом. Найкоротші в цій групі це трискладові слова: бомбовіз, бомбокúд — літак, що кидає бомби (Д. 266/34, 351/34), паровіз, самохід, водогін — водопровід, сонцевій — подих сонця Любч. 67, конекрад — конокрад Д., линвоскок (з поль. linoskoczek, С. 22). 4-складові: хлібо-, жертво-, внеско-, праце-давець (підо впливом польської мови, але в Галичині дуже поширені), карколомний, повітроплав (нім. Luftschiff), душехватство Д. 286/34, хлібоздача (рад.), ропопровід Д. 335/34, самоуряд (Гол. самоурядування), сльозотеча Кол. 140, крововилив Ібс. 238 — кровотеча Гол., водозбірня Д. 190/34, борзописець (Лейт. рос.), лежибока — лежень (рос.), рукописьмо — рукопис Кол. V., горлодерний — що горло здирає.

5-складові: борзописака Д. 343/34 — швидкописець (слово глузливе), єдиновладність Д. 161/34 — одновладство РУС/І., фільмовирібник Наз. 13/34, світовідчуття, головокружний Д. 267/34, золотошукач (Гол. Лейт.), мистецтвознавець Д. 266, 327/34, природолюбець Нд. 41/34, сінозаготівля (рад.) перекл. рос. сѣнозаготовка, головоловець Нд. 34/34, книговедення Д. 299/34, рукостискання Кол. 11, перекл. рос. рукопожатіе.

6-складові: світовідчування Д. 329/34, -розуміння С. 22, п'ятколоскотання Лейт. 4, цілеспрямування ib. 69, народоспасенний Наз. 13/34.

7-складові: радіопередача, престолоспадкування Кол. 37 з рос. престолонаслѣдіе, місцеперебування Лейт. 93 перекл. рос. мѣстожительство.

З цього перегляду бачимо, що 3-склад. слів є 8, 4-склад. 16, 5-складових 11, 6-склад. 4, 7-склад. 4. Отже найменше є слів дуже довгих (6- і 7-складових), найбільше 4-складових, далі йдуть по скількості 3- і 5-складові. Неприродні й негарні слова довженні, що здебільш перекладені з російщини, це „не з нашого поля ягоди". Взагалі вплив російської мови тут дуже великий, більший, ніж польської, що слів складаних і довгих не любить. Що до рос. впливу, то потрібне мале застереження, а саме: коли створене слово має наш корінь і наросток, то не мусить воно бути русизмом, хоч і є таке саме чи подібне в рос. мові (нпр. арх. борзописець). Вражає те, що мало слів легко й зграбно створених, появляються теж мовні дублети, що є зрозуміла річ. Що до структури слів, то завважу, що в 7 словах маємо, як другу складову частину, дієслівний іменник, що часто є довгий і вже цим самим не годиться до творення складеного слова. В деяких новотворах разить нагромадження цих самих або подібних голосних і приголосних, а саме: головоловець, ропопровід, мистецтвознавство. Цікаве теж, що від складених слів повстають нові слова, напр. від „паровіз" повстає „паровозівня" (С.).

Невелика група, що в ній новотвір складений із двох іменників: збрóймістр Д. 235/34 перекл. поль. ogniomistrz, нім. Feuerwerker, співогрá — гра оперового артиста Д., радіозвіт Нд. 32/34, кінозірка Д., дяковчитель Д. 339/34, родоначальник (Лейт. рос.), електросонце (Дніпрельстану Д. 223/34), автодорожка — таксівка Д. 268/34, оборонеспосібність — здатність до оборони Д. 238/34. У цих новотворах перший іменник заступає прикметника другого слова й його можна замінити на прикметника (радіозвіт — радієвий звіт, кінозірка — кінова зірка й ін. Тому слова короткі. Це все найновіші новотвори, подібно, як у новітній поезії маємо подібні „словесні вибрики".

Перемишль. Евген Грицак.

Навчаймося літературної мови від Шевченка.

Шевченкова мова віддавна стала в нас за основу літературної мови, як мова центральна, як мова чистонароднѧ (див. „РМ" 1935 р. ч. 3: Значення Шевченка в історії української літературної мови). Сам огненний талант Шевченків зробив його мову зразковою, і вона давно вже править нам за норму літературної мови. Великий знавець живої мови, Шевченко був таким же великим мистцем слова, через що його твори, особливо ж „Кобзар", іще надовго позостануться в нас каноном літературної мови.

Не дивлячись на таке величезне значення Шевченкової мови, вона в нас зовсім мало досліджена, може головно через те, що не маємо ще наукового видання Шевченкових оригіналів. А в Галичині з мовою основоположника нашої літературної мови трапилась предивна історія: тут на неї не звернули більшої уваги, не взорувались на ній, не поклали її в основу своєї літературної мови. А це й допровадило до того, що письменницька мова Галичини так далеко відбігла від літературної мови Наддніпрянщини.

Багато читачів „Рідної Мови" вимагають від неї більшої практичности й більшої приступности для широких читацьких мас. Щоб задовольнити це бажання, друкую на сторінках „Рідної Мови" оцю нову свою працю, друкую з метою дати широким нашим масам приступний матеріял для вивчення літературної нашої мови, опираючись виключно на мові „Кобзаря". Скрізь даємо приклади з „Кобзаря", скрізь тільки Шевченкова мова править нам за норму літературної мови.

Ставимо собі за найголовнішу практичну мету: дати до рук широкого чи-

тача таку книжечку, щоб правила йому за повсякчасного провідника й порадника, де він знайшов би собі бодай найпотрібніші відповіді.

Увесь матеріял подаємо з третього повного вида́ння „Кобзаря“ за редакцією В. М. Доманицького, Петербург, 1910 р.

Іван Огієнко.

Б — би. Шевченко завжди писав по голосній попереднього слова тільки *б* (ані разу *би!*), а *би* писав тільки по приголосній: Як*би* то далися орлинії крила — за синім *би* морем милого знайшла, живого *б* любила... у яму *б* лягла 3. Не плакали *б* діти, не чули *б*, і сонце *б* не гріло, і люди *б* не знали 249. Пишімо за Шевченком і ми *би* тільки по приголосній!

Багатий — тільки так писав Шевченко; ніколи він не писав і не говорив б*о*гатий. Напр.: Б*а*гатий на лати та на дрібні сльози 66. Б*а*гатші стали 346. Б*а*гачами 527. Панською ласкою б*а*гатий 70.

Байдуже, а не обоятно. Байдуже́ їм 191. Старому байду́же (а не: обоятно), ніби то й не чує 197. А мені ще байдужніше 442. Не кажіть польського „обоятно“!

Бач, Оксано, я жартую 74. Бо його, бач, трохи 164. Он бач 278. Не кажіть „видиш“, а тільки „бачиш“ чи „бач“. Побачу (а не: увиджу) малого хлопчика 462. Воно не бачитиме (а не: не ме видіти) волі 462.

Бігти, а не бічи, писав Шевченко. Упоравшись, біжи (а не: бігай) в Вільшану 65.

Біля Шевченко вживає тільки для зазначення місця, а не кількости: Біля того гаю 1, біля моря 3, біля дуба 6. Для зазначення кількости Ш. вживає прийменника *з*, *із*: Розлили з річку крови 218. Байстрят з десяток 377. Кіп із вісім заробила 237.

Благословити кого, а не кому. Благослови моїх діток 63. Благослови мене (а не мені) 579.

Бли́скавка (а не: лискавка) хмару роздирає 92.

Блудити — вандрувати не простою дорогою. Де ж Катруся блудить 24. Блуджу в снігах 45.

Боліло кому що (а не: що кого). Щоб голова не боліла в Марка молодого 237. Може що в маленького на той час боліло 215.

Бо́ндар писав Ш., а не боднар: Бо́ндар праведний 543. В бо́ндаря того святого 532.

Боронити що, а не чого: Зібрались волю борони́ть 76.

Братік писав Ш., а не братик чи братчик: Ані братіка я, ні сестрички не знала 294. Мій братіку 529.

Братній, а не братний: Брате́рства бра́тнього 249. Братню кров пролити 246. Братньою сльозою привітаєм 247.

Бриль, а не капелюх. Старий сидів в брилі 238. В солом'яному брилі 438.

Бублик, а не „обаранок“. А ось ще осталось пів бу́бличка 239.

Буденъ, а не будденъ. В неділю і в бу́день 138.

Будяк, а не бодак. Бур'ян колючий та будя́к 354.

Бур'ян, а не хабаз чи хабаззя. Бур'ян топтала 159. А тут бур'ян 340.

Бути. Сотник був собі багатий (а не багатим) 432. Будеш щаслива 456 Була вона за матір 236.

Найчастіші прогріхи письменницької мови в Галичині.

В Україні, а не: на Україні. Коли мислимо якийсь край, як закінчене й організоване (державне) тіло, тоді на питання *де?* вживаємо тільки прийменника *в* чи *у* (а не *на*), напр.: *в* Німеччині, *в* Росії, *у* Франції, *в* Англії й т. ін. Україна була вже державною, тому так само треба казати: *в* Україні, *в* Україну, а не *на* Україні, *на* Україну. Прийменник *на* в цих випадках визначає тільки частину цілого. напр.: *в* Росії *на* Кавказі, *в* Польщі *на* Мазовшу, так само: *в* Україні *на* Полтавщині. Форма: *на* Україні визначає, що Україна є частиною чогось більшого, й повстала в нас із погляду державного російського й польського. Т. Шевченко писав: *В* Україну ідіть, діти, *в* нашу Україну. У нас

в Україні старий Котляревський отак щебетав. Було колись — *в* Україні ревіли гармати. — Наша преса не розуміє образливости форми з *на*, й усе пише: *на* Україні, *на* Україну; не пишім так! Час уже забути образливі для нації вирази (напр. слово „Малоросія“ ми зразу викинули; але навіть і тут було в нас „*в* Малоросії“), бо ж змінені умовини викликають зміну й у мові. Див. „РМ“ III, 67.

Вагітний у що. В галицькій пресі часто подибується такий вираз, як: „Цей стан непевности в а г і т н и й у непередбачені наслідки“ („Мета“ 1936 р. ч. 4); це з польського: brzemienny w co, напр.: brzemienny w wypadki. Це неетичний вираз, його треба оминати хоч би так: „Цей стан непевности багатий (дасть, принесе) на непередбачені наслідки“. Справді, як цей неетичний вираз „вагітний у що“ вияснити молоді? Тільки клопіт, ліпше позбутися подібних слів (пор. іще: віддаватися — виходити заміж, оп'яніти з радости, *на* Україні і т. п.).

Васал, васáльний пишемо в літературній мові; в Галичині: вазаль, вазальний.

Ввечері, а не: вечір, ввечір, вечором. Літературна мова знає тільки форму „ввечері“ (а не: вечором або: вечір чи ввечір). В „Кобзарі“ Шевченка читаємо: Увечері посумую, а вранці поплачу. Ввечері (а не: вечором) прибуде. У А. Чайковського: Кричевський 36 читаємо: Сьогодні ввечір приходь, — по-літературному треба: ввечері.

Вдень, а не днем. В літературній мові панує тільки форма „вдень“, а не днем. Приказки з Номиса: Уночі тріщить, а вдень плющить. І вночі, і вдень — завше йому ніч.

Вдумливий, вдýмливо. Форми на -ч и й добре заміняються прикметниками на -л и в и й, напр.: мінливий, проникливий, шанобливий, запобігливий, вибачливий, довірливий, задумливий, невимагливий, допитливий, запитливий і т. ін. В Галичині панують іще штучні форми на -ч и й, напр. К. Гриневичева в „Шестикрильці“ пише: Берігся вдумчиво 31, треба: вдумливо.

Велет, велетéнський, а не велит, велитенський. Назва від народу „велет“, див. „РМ“ 1934 р. ст. 116.

Великодній, а не великодний.

Величний, а не: величавий. В літературній мові прийнято писати „величний“. Напр. у „Піснях“ Метлинського читаємо: До попа ідемо, гостинці несемо житнії, пшеничнії, — ми в попа велúчнії. Куліш: Псальми: Діла Твої святі, велúчні. В Галичині панує місцева форма „величáвий“.

Величність, а не: величество. Його величність король. Ваша величносте! З російського пишуть: „Його величество (треба: величність) король“.

Вергати — архаїчне слово, часте в Галичині. „Вергла вінок“ (К. Гриневичева: Шестикрилець 57). В літературі звичайно „кидати, кинути“. Кинула вінка.

Верхи, а не верхом. В Галичині панує архаїчне-російське „верхом“: Виїжджав верхом, Їде верхом. По-літературному треба тільки „вéрхи“. Наганяє його вéрхи на коні пан (Словник Б. Грінченка). Князь їхав вéрхи.

Верхній, а не верхний.

Вечір, з вéчора, по вечорі, ввéчері, всі вечорú, всіх вечорів, — це все літературні форми. Над вечір (а не: над вечором) приїхав. Ввéчері (а не: вечером) прийшов. В Галичині панують місцеві форми: приїхав вечером (літературне: ввечері), Напишу це вечір (архаїчне; літературне: ввечері).

Вечірній, а не вечірний.

Вженити, вженитися — простацький вираз, треба: оженити, оженитися. Пісня: Нене ж моя, нене, ожени ж ти мене. Оженився (а не: вженився) з дочкою сусіди.

Взір, на взір, а не: у вигляді. В Галичині звичайна форма в пресі й письменників „у вигляді“, напр.: „Церква у вигляді хреста“; це місцева форма, в літературі прийнято писати: „Церква на взір хреста“, або: „Церква як хрест“. Див. вид.

Вибачливий, а не вибачаючий. Див. вирішальний. Вибáчливий погляд.

„Вибух пожар“ — вираз, що панує в Галичині; це простий переклад із польського: wybuchnął pożar. По-нашому кажемо: спалахнув, трапився, стався пожар. По-літературному хіба скажемо: „Дим з комина вибухає“, але не пожар. „Вибухати“ — це раптом прорватись.

Вивінувати — слово польське, часте в Галичині. „Школа гарно вивінована у всяке научне приладдя“ (о. О. Гайдукевич: Було колись, 1935, ст. 15). По літературному буде це: Школа гарно забезпечена (чи: обставлена) різним науковим приладдям.

Вид, у виді — часті вирази в Галичині. „В виді огненних язиків“ (о. Сліпий: Паломництво 59). „Моноліт у виді домовини“ (К. Гриневичева: Шестикрилець 51). „Смерть у виді кінської примари“ (там само 66). В літературній мові це „у виді“ зовсім не знане, пишемо: „на взір“ чи просто „як“: Моноліт як домовина, Моноліт на подобу домовини.

Видіти — архаїзм, дуже поширений у Галичині: „видиш, он там ріка“. Часті тут також: предвидіти, передвидіти. Літературна мова знає тільки: бачити, передбачити. Напр.: Хотіли ба́чити (а не: видіти) свойого володаря.

Визначати, а не: виражати. „Це виражало недовір'я“, тут „виражати“ русизм, треба тільки: визнача́ти.

Вимертя — галицьке місцеве слово. „Були це одиниці на вимертю“ (о. Гайдукевич: Було колись 65). „Це плем'я є нині на вимертю“ (о. Сліпий: Паломництво 126). Літературна мова знає тільки „вимірання“.

Винахідливий, винахі́дливість — це форми літературні, а винахідчивий, винахідчивість — місцеві галицькі. Винахідливий (або: винахідни́й чи вига́дливий) розум.

Виняток, а не: виїмок. У Галичині часте слово „виїмок“, але літературна мова знає частіш „ви́няток“, а „виїмок“ у ній рідке. Б. Грінченко: Поки люди́ні вірю, то вірю без ви́нятку.

Виповідати — це тільки розповідати, висловлюватися. Словник Б. Грінченка I 177 подає: Кожен народ виповідає свої думки. В Галичині за польським wypowiedzieć wojnę чи pracę часто пишуть: виповісти війну, виповісти службу. В літературній мові війну оголошують, а в службі відмовляють.

Вираз панує в літературній мові. В Галичині звичайно вживається „вислів“: Це злий вислів, треба: Це злий вираз.

Вирівняти, говоримо й пишемо тут *-ня-*, а форма з *-на-* (вирівнати) місцева.

Вирішальний — нова форма, панівна тепер у літературній мові зам. „вирішаючий“. Слова на -льний (див. про них „РМ“ III, 165) дуже добре замінюють эприкметниковані дієприкметники на -чий, напр.: благальний, вінчальний, привітальний, приймальний, повчальний, непромокальний, навчальний, потішальний, рішальний, пояснювальний, притягальний і т. ін. Оминаймо форми на -чий з дієслівним відтінком (дієприкметники), уживаймо форми на -льний!

Вирішни́й бій або вирішáльний, а не вирішаючий. Надходить вирішна́ хвилина (А. Чайковський: Кричевський 121).

Виставний, часте в Галичині, це полонізм; літературна мова знає: пи́шний, показни́й, гарний і т. ін.

Вистачальний, а не вистачаючий. Див. вирішальний. Вистача́льний доказ.

Вихвалювати кого або що, а не: захвалювати.

Вихова́льний, чи виховни́й а не виховуючий. Див. вирішальний. Вихова́льна книжка.

Виховний чи вихова́льний, а не виховуючий. Виховни́й засіб. Форми на -ний з попередньою приголосною добре замінюють стародавні форми на -чий. Див. „РМ“ III, 165-166. Напр.: збудни́й, непоборний, довідний, владний, водогінний, незговірний, журний, визивний, керівний, кличний, помічний, непереможний, спроможний і т. ін.

Вишній, а не вишний.

Вище, ви́щати пишіть, а не: висше, висшати.

Життя слів.

Календáр, від гр. καλάνδαι і від лат. calendae — назва першого дня кожного місяця в римлян. Разом із християнством серед усіх слов'ян поширився й римський календар, із римськими назвами місяців. Старий римський календар мав тільки 10 місяців, а починався з весни, це т. зв. мартівський календар чи рік:

1. Martius, март — на честь бога рослинности, 2. Aprilis, апріль, від розкриття (aperire) бруньок у рослин, 3. Majus, май — на честь богині Маї (але наше „май“ має інше значення), 4. Iunius, юнь — на честь Юнони. Дальші шість місяців зазначалися просто числами: 5. Quintilis, п'ятий, 6. Sextilis, шостий, 7. September, сентябр, сьомий, 9. October, октябр, восьмий, 9. November, ноябр, девятий, і 10. December, декабр, десятий. Пізніш, у 45 році до Христа римський сенат змінив назву 5 і 6-го місяця, надавши їм назву на честь Юлія Цесаря Августа (народився цього місяця): 5. Iulius, юль і 6. Augustus, август. Нума Помпілій (чи Тарквіній Гордий) додав іще два місяці (між 10-м і 1-м): Februarius, февраль (назва від римського поминального тижня, Feralia, чи від днів очищення, dies februatus). і Ianuarius, январ — на честь бога Януса. Таким чином февралем кінчався мартівський рік, і він мав тільки 28 днів. В 153 році до Христа переставлено порядок цих двох місяців, зробивши январ початковим місяцем цілого року, а февраль — другим.

Крім оцих назов латинських, слов'янський календар має від глибокої давнини й свої назви місяців. Всі українські назви взято з тих подій у природі, що відбуваються того місяця: с і ч е н ь — мороз січе в лице, л ю т и й — мороз лютує, б е́ р е з е н ь — розвивається береза, к в і т е н ь — починаються перші квітки (Часослов 1642 р.: квѣтень, зане в том цвѣты земля испущает), т р а́ в е н ь — скрізь зеленіє трава, ч е́ р в е н ь (червець) — від бджолиної черви (чи ягід червоних?), л и́ п е н ь — липа цвіте, с е́ р п е н ь — серп для жнив (але було й к о́ с е н ь), в е́ р е с е н ь — цвіте вереск, ж о́ в т е н ь — листя на деревах жовкнуть, л и с т о п а́ д (падолист) — листя з дерев падає (опало), г р у́ д е н ь — мороз із грязюки грудки робить. Назви для IX-XII місяців у нас невідповідно поплутані, як і взагалі ми не допильнували запровадити свої власні назви.

Ось трохи матеріялу для вияснення наших назов місяців.

В 1581 р. в Острозі видрукувано Хронологію Андрія Римши, а в ній дано такі назви місяцям: I — сти́чень, II — лютий, III — ма́рець, IV — кве́тень, V — май, VI — чи́рвець, VII — ли́пець, VIII — се́рпень, IX — вре́сень, X — пазде́рник, XI — гру́день, XII — проси́нець. Зазначено, що це простонародні назви.

У Словнику Памви Беринди 1627 р. читаємо: „Авъ: Май м(ѣся)цъ або травень“.

Часослов 1642 р., виданий у Львові, в Братській друкарні, має такі назви місяцям: IX — вре́сенъ, по древних же Руенъ; X — пазде́рник; XI — рекомий листопа́д; XII — нарицаемый сту́день или гру́день; I — сѣчень; II — лютый; III — нарицаемый березозо́лъ; IV — нарицаемый квѣтень; V — май; VI — че́рвецъ; VII — ли́пецъ, VIII — се́рпень.

Ось іще слов'янські назви місяців: *Январ*: церковне — сѣчень, давнє — просинець, чс. leden, п. styczeń. *Февраль*: церковне — снѣжень, сѣчень, бокогрѣй, чс. únor, п. luty. *Март*: давні — сухий, березозоль, чс. bžezen, п. marzec. *Апріль*: чс. duben, п. kwiecień. *Май*: давнє — травний, чс. květen (i traven, izok), срб. цвѣтан, траван, блг. лѣтенъ, травенъ, п. maj (зелень). *Юнь*: давнє — ізок (коник, цвіркун), чс. červen, п. czerwiec. *Юль*: давнє — червень, чс. červenec, п. lipiec. *Август*: церковне — серпень, чс. srpen, п. sierpień. *Сентябр*: давні — рюен, зарев, чс. zaži, п. wrzesień. *Октябр*: церковні — листопад, рюен, паздерник, груденъ, чс. říjen, п. październik, старо-російське — грязьник, інші слов'янські: листопад. *Ноябр:* старо-слов. грудень, чс. і п. listopad, інші слов'янські: гнилець, студений. *Декабр*: чс. prosinec, п. grudzień, у інших слов'ян — студень.

Калюжа в західньоукраїнських говорах звичайно знана в формі „калужа“, пор. і польське kałuża. „Етногр. Збірник“ т. X: З болота в калужу 105. Франко, „Захар Беркут“: Велика калужа крови блискотіла до сонця 20, Сонце ясним промінням блискотіло в калужах крови 139. В Словнику П. Беринди 1627 р. знаходимо: „калужа — болото, грязь“. Східньоукраїнське: калюжа, калюжити, калюжка, калюжний. Не шукай моря, —

в калюжі втопишся, Номис ч. 1982. Тичина, „Золотий гомін“ 1922 р.: Вітер шпурляє в калюжу 96. Звичайно це слово пояснюється, як ка - лужа, цебто тут ка- уважається за приставку. Пор. російське „лужа“ в нашім значенні калюжа. А коли так, то західньоукраїнське „калужа“ старше, первісне, а східньоукраїнське „калюжа“ молодше.

Кандида́т — слово латинського походження, cand datus. Кандидатами в Римі звали осіб, що шукали якоїсь державної служби, маючи на те право. Державна служба була тоді з вибору. Хто шукав собі такої служби, зодягав блискучу білу тогу і в ній обходив виборців, просячи їх голосувати на нього. Під час самих виборів ця люди́на так само в блискучій білій тозі стояла коло головуючого виборами, щоб усі знали, за кого голосують. Від білої одежі (candidus — білий) таких людей звали кандидатами. Пізніш кандидатами звали взагалі всіх тих, що шукали або чекали собі будьчого.

Канікули походять від латинського Canicula, — так звано встаровину зорю Сиріуса. Появлення Канікул припадало в римськім календарі на 26 липня. У дні перед цими Канікулами й по них була справді найбільша спека. Зчасом назву „канікули“ перенесено на цілий літній вакаційний час, вільний від шкільних занять. Пишемо „канікули“, а не „канікула“.

Капе́лія походить від італійського capella, — так звався хор, що співав у каплиці (capella, див. каплиця). У XVIII в. придворний хор у Росії так само звався „капелла“. За прикладом царським почали собі й дідичі заводити „капелії“ з кріпаків, — це були або співочі хори або музиканти. Коли не стало панщини, не стало й таких дешевих капелій, але на Київщині ще й тепер на гурт хлопців чи дівчат кажуть „капелія“: Он капелія хлопців пішла, Капелія дівчат суне. Пор. пісню: „У містечку Берестечку капелія грала, молодая бондарівна з хлопцями гуляла“.

Практичні лекції літературної мови.

На бажа́ння багатьо́х наших Читачів розпочинаємо нови́й розділ у „Рідній Мові“, де бу́демо давати практичне навча́ння української літературної мови на кращих зразках нашого письменства. Подаємо тут уривка із твору С. Черкасе́нка, як взіре́ць зразкової сучасної літературної мови.

Треба уважно декілька раз перечитати поданого уривка, завчаючи невідо́мі слова й інші від ваших наголоси. Дуже уважно перечитайте, — а чого не знаєте, то й завчіть, — подані долі пояснення до тексту. Наголоси в уривкові поставив сам автор, — вони щиро літературні. Вимовляйте так і ви! Іван Огієнко.

I.

СХІД СОНЦЯ В СТЕПУ.

Розділ із недрукованого роману: „Пригоди молодого лицаря“[1].

...Що[2] да́лі на південь посува́лися коза́ки[3], то все дикі́ших[4] прикме́т набува́в степ. До́сі[5] Павло́ тільки чув про широ́кі, ві́льні[6] степи́ та про ві́льних[6] ли́царів[7] степови́х, а тепе́р сам був між[8] ни́ми, степ же пово́лі розгорта́вся перед ним[9] у всій своїй пе́рвісній, непоро́чній, цілі́нній красі[10] й поба́бі. Тепе́р тільки[11] зрозумів якслі́д Павло́, чому́ в пісня́х, та й у розмо́вах, за́вжди гово́риться про степ[12] — широ́кий. Ні впере́д, ні право́руч, ані ліво́руч, скільки о́ком ски́неш, кінця́-краю йому́[13] не ба́чиш. А о́брії!... Аж по́тім, коли́ коза́цька до́ля ки́нула його́, молодо́го ли́царя, на морські хви́лі[14], він поба́чив, що є й ще така́ са́ма

[1] Див. „Рідну Мову“ 1935 р. ст. 169-174 і 223-228. [2] Запам'ятайте: „що далі... то все“; не пишіть і не говоріть: „чим далі... тим все“.

[3] Вимовляємо: козаки́, книжки́, парубки́ і т. ін., — від слів, що мають у закінченні *к*. [4] Дикіший, гіркіший (гірший — інше значення) — добрі форми. [5] Досі, а не доси. [6] Архаїчного „вольний“ тепер не вживається. [7] Лицар, а не рицар. [8] Між, а не межи. [9] Усі прийменники ніколи не мають свого наголосу, — переносять його на наступне слово, тому́: перед ни́м. [10] Звичайно вживаємо „краса́“, архаїчне „красота́“ рідке. [11] Тепер тільки або „допіру“, але не „щойно“. [12] Говориться „п р о степ“, а не „о степ“. [13] Краще: „кінця й о м у не бачити“, а не „кінця й о г о“... [14] Не кажіть „филя“, а тільки „хвиля“.

по велйчності красá, що її зазнáв оцé впéрше в степý.

Дніло. Зáхід був іщé[15] імлйсто-тéмний, загадкóвий, непроглядний. Алé схід... Бóже всемогýщий[16]! що творйлося на схóді!... Спочáтку мóжна булó[17] подýмати[18], що далéко-далéко, десь аж за виднокрýгом, хтось підпалйв велйке селó абó й місто[19]; за дáлеччю пожéжі не вйдко, алé зáграва її обіймáє повóлі[20] ввесь небосхйл, ніби грáючись зловісно з хмаркáми, що випадкóво опинйлися над велетéнським[21] пожáром. У які тільки барви вонá не розквічувала їх!... Кйне на них сйній[22] серпáнок, приглянеться — яковó[23] вонó на блідо-блакйтному тлі небéснім: ні, не те!... Мінйться тло в легко-жовтáве, золотé, накидáється фіялкóвий серпáнок, — ні, й це не те! бузкóвий[24] — знов[25] не те... Спокóю ж!.. Крайнебо[26] рáптом[27] заливáється злотисто-зелéною бáрвою, а на хмаркй накидáється ясночервóну намітку, — ні!... Врéшті — рожéву: ось вонó!... тільки геть[28] зо тла бáрву зелéну, натóмість — більше злóта на тлі й срібла в хмаркй...

Алé що це?... Це не гра, не загравáння зáграви з хмаркáми... Все застигáє в чекáнні... Когó?... Дýшу всьогó живýщого[16] сповняє врочйстість,[28] напрýжене сéрце завмирáє в німóму зáхваті... Не видéржує нарéшті... З принйшклої перед велйчністю хвилі землі здіймáються[29] до пустйнних висóкостей тйсячі вісників,[30] щоб[31] ізвідти[32] опанувáти таємну далечінь... І вонй вже опанувáли, вже узріли те, чогó при землі ніхтó ще не бáчить, хоч усіє́ю істóтою сóлодко передчуває. І з тйсяч[33] малйх пернáтих грудéй,[24] мов на накáз, лйне дзвінкйй, як срібні сурéмки янголят, прекрáсний, ніжний, як бреніння струн на кóбзі, як леління стрýменів по камінням, надхнéнний[35] гімн[36] назýстріч осяйному, всемогýщому,[16] що твóрить з передвіку рожево-перлóві рóсяні рáнки й тйхі, молитовно-співні, мрійно-дрімлйві вечорй,[37] пóвні огнево-бýйним[38] життям дні й зáткані мерехтлйвими діямáнтами нóчі, шумлйву, як юне пйво, мóлодість і розумно-повáжну,[38] як спокійне лóно вод, стáрість, іскристо-перелйвчасту[38] рáдість із блйскавкою-сміхом на рожéвих устáх і задýмливий смýток із[32] перлйнами сліз[39] на дóвгих віях, — твóрить бáрви, звýки,[40] лінії, а рáзом — усé, що дає красý життя!

На одностáйний чарівкйй[41] гімн із блакйті, нáче на клич[42] до щáстя, прокидáється заснýлий[43] степ у звýках,[40] що їх[44] тільки здолає уявйти собі людйна...[45] Далéкий табýн тарпáнів[46] стрясає сóнне повітря[47] різкйм, стриблйвим іржáнням; з далéкого степовóго óзера відгýкуються дйкі гýси; гóлосно скрйкують, підлітáючи вгóру,[48] сполóхані нáглим шýмом після[49] тйхої нóчі, чайкй-небóги; з рáдісним[50] клйчем шугáють угóру[48] й повисáють у повітрі[47] кібці;[51] свистять у висóких трáвах тйсячі ховрашків,[52] сюрчáть кóники; ген у байрáці закувáли зозýлі:

---

[15] По приголосній пишемо „іще“, а по голосній „ще“. [16] Прикметники на -щий рідкі в нас, але вживані. [17] Вимовляємо тільки так: булá, булó, булй, бýде, бýдеш, бýдуть. [18] Дýмати, а не думáти. [19] Кажемо тільки „місто“, а не архаїчне „гóрод“. [20] Не кажіть „поволи“! [21] „Велетенський“ походить від „велет“, а тому не пишіть „велитенський“. [22] Вимовляємо тільки „синій, синя, синька“, а не: „синий, сина, синка“. [23] „Яковó“ — це „як“; пор. у Марка Вовчка: Яковó тобі в замужжі; Яковó бýде — побачимо. [24] Кажемо: бузок, бузкóвий. [28] Не кажіть „знова́“, а тільки: знов, чи знóву. [26] Крайнéбо — це одне слово, замість небосхил, горизонт. [27] Не кажіть: нечайно. [28] Не кажіть: преч. [28] А не „святочність“. [29] А не „здоймаються“. [30] Пишемо тільки фонетичне „вісник“, а не етимологічне „вістник“. [31] Треба писати й говорити тільки „щоб“, ніколи не вживайте „щоби“! [32] По приголосній пишемо із-, по голосній з-, пор. 15.: іще - ще.

[33] „Тисяча“ тільки жін. роду, а не „тисяч“ за польським чолов. роду. [34] Не забудьте, що „груди“ в однині не вживаються: болять груди (а не грудь). [35] Не пишіть: натхнений. [36] Треба писати гімн, а не гимн. [37] Так, вечорй, вечорі́в. [38] Складені слова наголос мають звичайно на другім слові. [39] Сльозá, мн. сльóзи, сліз (а не: слези, слез). [40] Звичайно кажемо „звук“, а „згук“ — рідке. [41] Чарівкйй — що чарує, замість „чаруючий“. [42] Архаїчне слово, але вживане, можна б: зáклик, пóклик. [43] Заснулий, у жоднім разі не „заснувший“, цебто -лий, а не -вший. [44] У звуках, що їх... а не: у звуках, котрих... [45] Не вживайте місцевого: людинá. [46] Тарпáн — дикий кінь у степý. [47] Тепер слова „воздух“ зовсім не вживаємо, а тільки „повітря“. [48] Горá — гóру, на гóру, вгóру, а не: горý, вгорý. [49] „Після“ визначає „по“; не кажіть: „після моеї думки“, а: на мою думку. [50] Не „радістним“, пор. 30: вісник. [51] „Кібець“ — маленький птах. [52] Ховрáх, ховрашóк — польові гризунчики, що живуть по норах, „овражок“.

знялóся хмáрою гайворóння й дерýчим крáканням намагáється перекричáти шýми рáнку...

— От дак музúка![53] — засміявся Павлó, звертáючись до сусíда.

— Це що? — відповíв той. — Ось побувáєш у нáших плáвнях та в лугáх[54]... Не такóї ще почýєш.

Зненáцька на схóді як прорвáло. З-за óбрію простяглúся золотí спúси віялом і нáче відсýнули в рожево-перлóві хмаркú[3] геть-геть угóру,[48] позолотúвши їх краї, а за кілька хвиль на золотíм кóлі вúкотився над óбрій велúчний, осяйний бог, що йогó пришéстя так напрýжено чекáв бýйний степ із усíм, сýщим[16] на ньóму.

— „Сóнце!" — з пóвного лóна свогó зідхнýв[55] степ.

— „Сóнце зійшлó!" — стрепенýв прозóрими крúлами[56] мрíйний сон і розтáв[57] у сліпýчім сяєві.

— „Сóнце! сонце! сонце! сонце!" — дзвенíло,[58] співáло, гукáло, сюрчáло, свистíло, кувáло в степý, й дóсі[5] пестлúвий день прогнáв остáнні тíні на зáході й запанувáв над світом.

Старúй отáман мóвчки йповáжно зняв шáпку й трúчі широко перехристúвся[59] на схід. Так сáмо брáтчики,[60] а за нúми й Павлó.

С. Черкасéнко.

---

[53] По-нашому тільки „музúка", ніколи „мýзика". [54] Цебто в Січі.

[55] Не пишіть: зітхнув; пор. 35: надхнений. [56] Або крúльмú. [57] Приставку „роз-" ніколи не міняємо на „рос-". [58] Пишемо: дзвін, дзвеніти, дзеркало, джерело й т. ін., а не: звін, зеркало, жерело. [59] Христити, хоч: хрест, див. „Рідне Слово" ст. 115-117. [60] „Братчик" — член братства січового, не братік.

Учімось рідної мови й плекаймо її!

Тяжкими сучасними обставинами я, як і більшість української молоді, приневолений був учитися в чужій школі. Тому то від першого дня моєї зустрічі з „Рідною Мовою" я цілком став визнавцем її ідей. Не маючи змоги від того ж дня самому передплатити цього такого дорогого кожному свідóмому українцеві журналу, я читав його на спілку з товаришами — постійно і ...потайки.

А тепер, скінчивши середню школу й визволившися з-під опіки „виховавців", із „Рідною Мовою" не розстануся. І хоч уже шість місяців не маю постійної праці, ані змоги вчитися далі, та проте „Рідну Мову" передплачу! Волію раз на місяць бути без обіду, як без неї! І на мою думку, таку жертву міг би понести кожний із нас. Бо чи ж не сором нам, дітям нації, що в недавньому минулому спромоглася на найбільші жертви й що кожного дня мусить бути готова до таких же жертв, — хоч би коштом одного обіду на місяць — не піддержати видавництва, що за ті ж ідеї бореться, масовою передплатою, й заразом не навчитися рідної мови? А ще більший сором за ту на всі лади оспівану „отаманщину". Не поміг гіркий досвід із недавніх визвольних змагань, — майже кожний автор, кожний редактор таки ще не зрікається „отаманити" — в ім'я традиції. А остаточно той, хто хоче навчитися правильної літературної мови, не має чого читати.

Але так не може бути, й порядок мусимо таки добровільно самі завести. І тому то „для одного народу — одна літературна мова й один правопис" — це поклик кожного тверезо думаючого українця, а всі, кому не байдуже майбутнє нації, дбатимемо за його здійснення.

Пишучи оці думки майже підсвідомо, хочеться сказати самому собі, що, з огляду на їх логіку, стає майже нелогічно це писати. Не таке каже дійсність, — тут виглядає, неначе більшість логічно думати ще не вміє. Інакше годі зрозуміти дечию байдужість. Бо коли було б не так, то такий журнал, як „Рідна Мова", відразу мав би належне признання, та міг би розвинути ширшу діяльність. Виглядає, що ми ще не забули нарікати на „всіх і вся", хвалити чи ганити ідеї, а згодом тільки заявляти в формі: „а дійсно, я не чув" і т. п. „сенсації". Таких „філософів" у нас не бракує. Ось приклад. Один мій знайомий сказав раз таке: „Рідна Мова" — це добрий часопис, але не для „сірого інтелігента", а для ма-

гістрів, професорів та докторів і інших теоретиків. На мій гарячий протест вийшло, що він „Рідної Мови“ ще досі не читав, але „дещо чув“.

А є таких „сірих інтелігентів“ більш, і я хотів би їм сказати також „сенсацію“, що „Рідна Мова“ не була й не буде журналом якихось вибранців, але для цілого великого українського Народу. І тому то всі, кому не байдужа національна справа, дбатимуть, щоб „Рідну Мову“ й її ідею спопуляризувати серед широкого загалу українського Народу. Не сміє в нас бути „мовних анальфабетів“, — чого не дала нам школа, здобудьмо самі! Учімось рідного слова самостійно з сторінок „Рідної Мови“ й її „Бібліотеки“ та в „Гуртках Плекання Рідної Мови“!

Гайнівка. **Володимир Кипрянюк.**

Початкова Граматика української літературної мови.

27. Способи, стани й види дієслів.

Орачі й муха.

У полі орачі на ярину́ орали,
І муха там була́.
І хоч її непрохану ганяли,
Одначе крадькома́ і їла, і пила́.
Бо звикла зма́лечку кохатись у чужому.
Над вечір орачі верталися додому,
І муха там на розі у вола.
Зустрівсь комар на лузі край села
Та й каже, сміючись: „Добри́вечір, сес-
[тричко!
А ти вже тут чого, моя перепели́чко?
Кума, чи ро́дичка кому?“
А та йому:
„Бов, бов! Раде́нький, що дурненький!
Хоч довгий ніс, та розум коротенький.
Бо комарі не сіють і не жнуть.
Ти роздивись: у полі ми орали,
Раненько почали́, ввесь день не спочи-
[вали.
Тепер додо́му час, з вечерею нас ждуть“.

Л. Глібів.

Що таке спосіб дії? Які бувають способи підметової дії? Що показує стан дії? Яка різниця поміж станом прямим, переемним і середнім? Як речення з діяльним присудком обернути на переемне? Чи по-літературному можна так сказати: *Мною отримана книжка*? Яка відміна поміж станами зворотним, загальним і взаємним? Чи по-літературному можна так сказати: *Я ся вмив*? Коли до недоконаного дієслова додамо приставку, то яким воно стане? Чи можна так сказати: *Я вмив би ся*? Або: *Брат старатисяме*?

Розгляньте всі дієслова з байки „Орачі й Муха“ і вкажіть, котрого вони способу, стану й виду.

Дієслово має три спо́соби дії: дійсний, умовний і наказовий. **Ді́йсний** спосіб показує час дійсної дії підмета: теперішній, минулий чи майбутній: я несу воду, я ніс воду, я нестиму воду **Умо́вний** спосіб визначає минулу умовність дії підмета, що й зазначаємо часткою *би* чи *б* по дієслові минулого часу: Я приніс би води. **Наказо́вий** спосіб висловлює бажа́ння підмета в часі теперішнім чи будучім: Неси воду, принесіть води. Таким чином дієслівним **способом** підмет показує характер своєї дії.

Дієслівний **стан** показує стосунок поміж підметом, присудком і йменниковим поясненням. Розрізняємо шість станів. **Прями́й** або **діяльний** стан показує, що підмет переносить свою дію, висловлену в присудкові, на йменникове пояснення: Буря й дуба ламає. **Пере́мний** або **стражда́льний** стан показує, що дія від іменникового пояснення переноситься на підмета: І дуб ламається бурею. **Середній** стан показує, що чинність позостається в самім підметі: Книжка лежала на столі, Брат спить, Сестра сидить.

Колись частка *ся* була окремим займенником, що при дієслові правив за йменникове пояснення; тепер вона зовсім злилася з дієсловом. Коли дія переноситься на це *ся* (= себе), то це буде **зворотний** стан: умиваюся = умиваю себе, вбираюся = вбираю себе; коли ж *ся* зовсім утратило значення йменникового пояснення і його вже не можна замінити на *себе*, то це стан **загальний**: молюся, боюся. Коли дія розподілюється поміж підметом і йменниковим поясненням, то це стан **обопільний** чи **взає́мний**: Петро побився з Іваном.

В українській літературній мові *ся*

вже міцно злилося з дієсловом, а тому відділяти його від нього не можна.

Присудкова дія має найрізніший ступінь тривання, що зветься **видом** дієслова. Щодо тривання дії, то дієслова діляться на докóнані й недокóнані. **Доконаним** видом зветься такий, коли дія закінчилася: приніс, ударив; звичайно, ці дієслова не можуть мати теперішнього часу. Коли дія не закінчилася, це дієслова **недоконані**: ніс, бив. Приставка до недоконаного дієслова завжди робить його доконаним: ніс — приніс, бив — побив.

Завдання 202. Полінійте ось так дві сторінки в зшитку й запишіть по 12 прикладів. На одній сторінці пишіть дійсний спосіб, на другій — інші.

Способи дієслівного присудка.

Дійсний спосіб.		
Теперішн. час:	Минулий:	Майбутній:
Несу	*ніс*	*нестиму*

Наказовий.		Умовний.
Теперішній:	Майбутній:	Минулий:
неси	*принеси*	*ніс би*

Завдання 203. В умовному способі ставимо *би*, коли дієслово закінчується приголосною: ніс би; коли ж воно закінчується голосною, то ставимо тільки *б*, а не *би*: несла б. Не можна писати й говорити *би* по голосній! Напишіть до зшитка по 12 прикладів на *би* і на *б*.

Завдання 204. Частки *би, б* пишемо окремо від слова й без розділки: ходив би, носила б. Вони звичайно ставляться по дієслові, але часом можуть стояти й по іншому слові, якщо ми його підкреслюємо в реченні. Спишіть оці приклади з Шевченкового „Кобзаря" й підкресліть *би, б*.

Якби то далися орлинії крила, за синім би морем милого знайшла, живого б любила, а до неживого у яму б лягла.

Добре запам'ятайте, що по голосному пишемо тільки *б!*

Завдання 205. Полінійте ось так і напишіть по 10 прикладів. На одній сторінці вмістіть теперішній час, а на другій — майбутній.

Наказовий спосіб.

Теперішній час.		
2 ос. одн.	1 ос. мн.	2 ос. мн.
-и	-ім	-іть
Несú	несíм	несíть

Майбутній час.		
2 ос. одн.	1 ос. мн.	2 ос. мн.
-и	-ім	-іть
принесú	принесíм	принесíть

Завдання 206. Наказовий спосіб дієслів на -úти (з наголошеним передостаннім *и*) завжди закінчується на -ú, -íть, напр.: робú, говорú, носú, ходíть, водíть, бродíть і т. ін. Коли ж наголос падав в дієслові перед *-ити* (цебто передостанній склад у дієйменнику ненаголошений), тоді наказовий спосіб закінчується тільки на *-ь*, *-ьте*, напр.: винóсь, винóсьте, прихóдь, перевóзь, ширте, ударте, лазь, лазьте, руш, руште, їдь, їдьте і т. ін. (бо: винóсити, прихóдити, перевóзити, шúрити, удáрити, лáзити, рýшити, ї́здити і т. ін.).

Не вживайте говіркових форм: виносú, виносíть, помажú, ширíть, злазú і т. ін.

Так само кажемо: маж, а не мажи.

Завдання 207. В допóвнення завдáння 199 запам'ятайте ще таке прáвило: дієслова на *-ити* мають наголос на тім склáді, що й у приказовому способі: винóсь — винóсити, носú — носúти, ходú — ходúти, вихóдь — вихóдити, лáзь — лáзити і т. ін.

Скажіть дієйменника від оцих форм: рýште, шúрте, злазь, бродú, удáрте, перевóзь, прихóдь.

Завдання 208. Перепишіть і запам'ятайте літературну вимову оцих форм дієслова *бути:* булá, булó, булú, бýду, бýдеш, бýде, бýдемо, бýдете, бýдуть.

Завдання 209. В літературній вимові прийнято вимовляти: везтú, вестú, местú, нестú, плестú, плистú, цвістú. Запам'ятайте цю вимову. Не вимовляйте цих слів по-говірковому: вéзти, вéсти, мéсти, нéсти, плéсти, плúсти, цвíсти.

Завдання 210. Минулий час чоловічого роду завжди заховує наголос свого дієйменника: ходúти — ходúв, шúрити — шúрив, дýмати — дýмав і т. ін.

Безприставкові дієслова минулого часу жіночого й ніякого роду трьох- і багатоскладові так само заховують наголос свого дієйменника: ходúла, шúрило, дýмали й т. ін.

Двоскладові дієслова минулого часу жіночого й ніякого роду, а також у множині, звичайно заховують наголос свого двоскладового дієйменника: тектú — теклá, ревтú — ревлá, могтú — моглó, мéрти — мéрло, брáти — брáла, тéрти — тéрли і т. ін. Тільки ось ці дієйменники, хоч мають накорінний наголос, проте в літературній мові в минулім часі переносять наголос на кінець слова: бýти, взя́ти, жúти, ня́ти, -чáти: булá, булó, булú, взялá, -лó, -лú, жилá, нялá, почалú. Приставки до цих дієслів не змінюють наголосу: набулá, відбулú, перебулó, віджилá, перейнялú, розпочалá й т. ін.

Поставте наголос ось на цих дієсловах: брела (брестú), рекли (ректú), гріло (грíти), терли (тéрти), мерла (мертú).

Запам'ятайте літературний наголос: везлá, -лó, -лú, велá, мелá, неслá, плелá, плилá, цвілá, -лó,

-ли́ (бо: везти́, вести́, мести́, нести́, плести́, плисти́, цвісти́).

Завдання 211. Напишіть по п'ять прикладів на кожний із шости дієслівних станів. Пишіть цілі речення, а не окремі дієслова, бо стан дієслова пізнається тільки в реченні. Пам'ятайте, що *ся* пишемо разом із дієсловом.

Завдання 212. Речення з присудком-дієсловом прямого стану можна легко перевести на стан переємний: для цього треба підмета обернути на йменникове пояснення в оруднім відмінку, а йменникове пояснення на підмета, а присудок із прямого стану перевести в переємний. Напр.: Вітер лама дуба — Дуб ламається вітром. Переведіть на переємний стан оці речення:

Лямпа освітлює кімнату. Вода несе лодку. Рука руку миє. Клин клина вибиває.

Завдання 213. Коли підмет — жива особа, тоді речень із присудком прямого стану не прийнято в літературній мові обертати в стан переємний, бо це противне духові нашої мови. Кажемо: *Автор написав книжку*, але оминаємо речення: *Книжка написана автором*. Перемініть нижче подані невживані переємні речення на діяльні:

Ця вода вип'ється мною. Твір похвалений критиком. Вишня зрубана батьком.

Завдання 214. Запам'ятайте, що в українській мові *-ся* не може бути при йменнику, як то бачимо в мові польській. Кажемо: Купання приємне (а не: купання *ся* приємне).

Завдання 215. Від глибокої давнини відо́ме в наших дієсловах чергування голосних *а* : *о*, а саме: дієслова недоконані, многократні чи наворотні мають *а*, а протяжні *о*, напр.: лама́ти — ломи́ти, скака́ти — ско́чити, хапа́ти — схопи́ти, кла́нятися — клони́тися, ганя́ти — гони́ти, помагати, змагати, знемагати, перемагати — могти, помогти, кача́ти — коти́ти. Вдавнину наворотних форм із *а* було дуже багато, тепер їх зовсім мало; так, у літературній мові пишемо вже з *о* (а не з *а*): ви-, за-, роз-, перемовляти, мотати, догоряти, вклонятися, позволяти, потопати, виробляти, повторяти, перешкоджати, умочати, прощати (а не: пращати) і т. ін. Як у вас вимовляють ці слова? Не вимовляйте їх із *а*!

Завдання 216. Частку *би*, *б* звичайно пишемо в дієслові по частці *ся*, а не перед нею: я старався б, моливсь би, боявся б (а не: старавбися, моливбися). Напишіть 12 прикладів дієслів, щоб *би* чи *б* стояло по *ся*. Коли треба писати *би*, а коли *б*? (див. завдання 203).

Завдання 217. Частки-закінчення -му, -меш, -ме, -мемо, -мете, -муть (ще рухливі в західньо-укр. говорах) у літературній мові пишуться разом із дійменником (по дієслові, а не перед ним) і без розділки: ходитиму, ходитимеш, ходитиме, ходитимемо, ходитимете, ходитимуть. Коли дієслово має займенника *ся*, то ці закінчення пишемо перед *ся* (а не по нім): старатимуся, старатимешся. Напишіть 20 прикладів таких дієслів майбутнього часу, але щоб *ся* було на кінці.

Завдання 218. Перепишіть оці вирази з байки Л. Глібова „Орачі й Муха" й добре запам'ятайте їх.

По-літературному треба ось так говорити й писати, а не так, як у дужках ( ): у полі (у полю), була́ (бу́ла), верталися (вертали), додому (домів), тут (ту), родичка (кревнячка), батьки (родичі), раде́нький (радонький), почали́ (поча́ли), нас ждуть (на нас ждуть).

28. Зміна дієслів.

Тихо по степу туман розлягає*ться*, а місяць з-за хмари погляне й ховає*ться*. Людська крівця не водиця, розливати не годи*ться*.

Як вимовляємо закінчення *-ться* в дієсловах? А як конче треба його писати?

Хто мовчить, той двох навчить. Без долі й по гриби не ходять. Літо на зиму робить.

Як вимовляємо кінцеве *т* в 3 ос. однини й множини? Як у вас вимовляють? Чи можна в літературній вимові вимовляти: сиди*т*, несу*т*?

Злиднями не доробиш*ся*. Опечеш*ся* на молоці, то й води боятимеш*ся*. В скупого й льоду не допросиш*ся*. Глухого не докличеш*ся*.

Як вимовляємо закінчення *-шся* в дієсловах? А як конче треба писати?

Будеш ум*и*рати, не будеш багатства з собою заб*и*рати.

Коли пишемо *ир* в дієсловах?

Зібрався колядувати, а вже й щедрувати пора! Краще не грішити, ніж покутувати.

Коли на *о* не падає наголос, то як ми його вимовляємо? А в дієсловах що́ пишемо: *-овати* чи *-увати*?

Зміна дієслів.

І. Дійсний спосіб.

1. Час теперішній.

Число		Особа	Перша відміна, е.	Друга відміна, и.
Однина	1.	я	пишу́, колюся	служу́, суджуся
	2.	ти	пи́шеш, колешся	слу́жиш, судишся
	3.	він вона воно	пи́ше, колеться	слу́жить, судиться
Множина	1.	ми	пи́шемо, колемося	слу́жимо, судимося
	2.	ви	пи́шете, колетеся	слу́жите, судитеся
	3.	вони	пи́шуть, колються	слу́жать, судяться

2. Час минулий.

Особа		Однина́:	Особа	Множина́:
1.	я	писав, писала, писало *для всіх осіб*	ми	писали *для всіх осіб*
2.	ти		ви	
3.	він вона воно		вони	

3. Час передминулий.

Особа		Однина́:	Особа	Множина́:
1.	я	писав був, писала була, писало було *для всіх осіб*	ми	писали були *для всіх осіб*
2.	ти		ви	
3.	він вона воно		ти	

4. Час майбутній.

Число	Особа		Недоконаний		Доконаний
Однина́	1.	я	бу́ду коло́тися	коло́тимуся	поколю́ся
	2.	ти	бу́деш колотися	колотимешся	поко́лешся
	3.	він вона воно	бу́де колотися	колотиметься	поколеться
Множина́	1.	ми	бу́демо колотися	колотимемося	поколемося
	2.	ви	бу́дете колотися	колотиметеся	поколетеся
	3.	вони	бу́дуть колотися	колотимуться	поколються

II. Наказовий спосіб.

1. Час тепе́рішній недоконаний.

2 ос. одн.	1 ос. мн.	2 ос. мн.
-и	-і́мо	-і́ть
пиши́	пиші́мо	пиші́ть

1 ос. одн.: нехай я напишу́!
3 ос. одн.: нехай він, вона, воно напише!
3 ос. мн.: нехай вони напишуть!

2. Час будучий доконаний.

2 ос. одн.	1 ос. мн.	2 ос. мн.
-и́	-і́мо	-і́ть
напиши	напиші́мо	напиші́ть

III. Умовний спосіб.

1. Час минулий.

Особа		Однина́	Особа	Множина́
1.	я	коловся б, кололась би, кололось би *для всіх осіб*	ми	кололись би *для всіх осіб*
2.	ти		ви	
3.	він вона воно		вони	

2. Час передминулий.

Особа		Однина́	Особа	Множина́
1.	я	коловся був би, кололась була б, кололось було б, *для всіх осіб*	ми	кололись були б *для всіх осіб*
2.	ти		ви	
3.	він вона воно		вони	

Які ознаки першої й другої відміни? Як дізнатися, *е* чи *и* писати в дієсловах? Чи можна говорити: *лягу*, *любять*? Чи в літературній мові вживаються форми: зналам, буду ходила?

Дієслова бувають двох відмін. У дієсловах **першої відміни** 3-тя особа множини теперішнього часу закінчується на *-уть* або *-ють*, а по всіх інших формах часу теперішнього в закінченні буде звук *е*, а по голоснім чи по апострофі *є*: пишу, пишеш, пише, пишемо, пишете, пишуть; читаю, читаєш, читає, читаємо, читаєте, читають; б'ю, б'єш. До цієї відміни належать деякі дієслова на -ти, -ати і всі на -нути, -увати, -ювати, -оти, -ота́ти: бити, вішати, двигнути, дарувати, горювати, колоти, клопотати і т. ін.

У дієсловах **другої відміни** 3-тя особа множини тепе́рішнього часу закінчується на *-ать* або *-ять*, а по всіх інших формах часу теперішнього в закінченні буде звук *и*, а по голоснім *ї*: лежу, лежиш, лежить, лежимо́, лежите́, лежать; стою, стоїш, стоїть, стоїмо, стоїте, стоять. До цієї групи належать усі дієслова на -ити (по голосних -їти), -оті́ти і деякі на -іти, -ати, -ти: топити, булькотіти, летіти, кричати, бігти і т. ін.

Завдання 219. Коли не знаємо, чи писати в дієслові *е* чи *и*, цебто котрої воно відміни, то треба пам'ятати, що слова на *-уть*, *-ють* у 3 ос. мн. мають *е*, а слова на *-ать*, *-ять* мають *и* в інших особах. Від оцих дієслів напишіть до

зшитка 2 ос. однини: дивлюся, се́рджуся, роблю, несу, двигну, клопочу.

Завдання 220. Кінцеві звуки кореня *г, к, х* по всіх формах часу теперішнього змінюються на шелесні *ж, ч, ш:* лягти — ляжу, ляжеш, ляже, ляжемо, ляжете, ляжуть; пекти — печу, печеш, пече, печемо́, печете́, печуть; полохати — полошу, полошать(і полохаю, полохають). Так само змінюються ці звуки і в наказовім способі: бігти — біжи, біжіть, пекти — печи, печіть. Не плутати зміни *г* на *ж* зо зміною *д* на *дж*: напружують (бо з *г*, напруга), а не напруджуюсь. Напишіть зміну теперішнього часу й приказового способу від оцих дієслів: стригти, бігти, помогти, втікти.

Завдання 221. Дієслова на -ити, -іти, що їх корінь закінчується на губний звук *б, п, в, м, ф*, у 1 ос. одн. і в 3 ос. мн. часу теп. і в формах, що повстають від нього, приймають по губному звуці пристаеве *л*: люблю, люблять, терплю, те́рплять, ловлю́, ло́влять, ломлю́, ло́млять; те́рплячи, улюблений. Форм без приставного *л* (терпю, терпять) літературна мова не вживає, як місцевих. Запишіть до зшитка ще 10 прикладів із приставним *л* у дієсловах.

Завдання 222. В дієсловах у 2-й особі однини тепе́рішнього часу пишемо *-шся* (а не *-сся* або *-ся*, як вимовляємо): судишся, водишся. Напишіть іще 10 прикладів.

Завдання 223. В 3-й ос. однини часу теперішнього й майбутнього в дієслів I-ої відміни відпадає кінцеве *-ть*: хоче, напише. Але коли слово з часткою *-ся*, то в такім разі *-ть* не відпадає: позволяється, хочеться, пишеться; форм: хочеся, пишеся літературна мова не вживає, як місцевих. Закінчення *-ає, -яє* в ритмічній поетичній мові часто гублять своє кінцеве *-е*: чита́, розмовля́. В дієсловах II-ої відміни кінцеве *-ть* не відпадає: носить, ходить; форм із відпалим *-ть* (носе, ходе) літературна мова не вживає, як місцевих. Напишіть до зшитка 3 ос. однини від оцих дієслів: розлягатися, розростатися, гнутися, хилитися, годитися, скривитися.

Пам'ятайте, що це *-ться* хоч і вимовляємо *-ця*, але пишемо тільки *-ться*. Частку-займенника *ся* окремо від дієслів ніколи не пишемо.

Завдання 224. Закінчення *-ться* вимовляємо *-ця*, але писати треба тільки *-ться*. Спишіть оці приклади й підкресліть *-ться*.

Багатий дивується, як то вбогий годується. Кому щастя, тому й півень несеться, а кому не ведеться, то й курка не несеться. Тоді просо засівається, як сухий дуб розвивається.

Вимовляти: *Він дивуеся* в літературній вимові не прийнято.

Завдання 225. В дієсловах у 3-й ос. одн. і мн. часу теперішнього й майбутнього і в 3 ос. мн. способу наказового треба писати *ь* на кінці: судить, хилить, судять, хилять, сиді́ть. Коли до цих форм додається ще частка *-ся*, то *-ть* все таки залишається: судиться, хиляться. Форм без *-ь* з твердим *т* (ходит, носят, ході́т), як місцевих, літературна мова не вживає. Напишіть 10 прикладів на *-ть* у 3 ос. однини й множини.

Завдання 226. В 1-й особі множини ненаголошене закінчення *-мо* звичайно не скорочується на *-м*: хо́димо, но́симо; тільки в віршах часом буває це скорочення. Запишіть до зшитку 10 прикладів на *-мо*.

Завдання 227. Пам'ятайте, що українська мова має першу особу множини наказового способу на *-ім*: візьмі́м, скажі́м, держі́м, просі́м, помолі́мся (а не: ві́зьмемо, ска́жемо, про́симо, помо́лимся). Запишіть до зшитку 10 прикладів на *-імо*.

Завдання 228 Для величности стилю (характеру нашої мови) часом уживаємо ще архаїчної форми 2 ос. часу теп. однини *єси*. Пам'ятайте, що таке *єси* можна вживати тільки при минулому часі. Спишіть оці речення:

Потопив єси моїх турів. Не загинув єси у неволі. Широкий Дніпре, пробив єси високі скали, носив єси дружину. Не дав єси мені долі, не дав єси ніколи.

Завдання 229. В дієсловах недоконаних наворотного значення перед *р* пишемо *и* (а не *і*): задирати, пожирати, витирати, стирчати і т. ін. Так само в коренях *-бир-, мир-, -пир-* пишемо *и*: ви-, на-, за-, з-, пере-бираю, -бирати, умирати, запирати (хоч у східньоукраїнській живій мові й літературній вимові маємо -бір-, -мір-, -пір-). Напишіть до зшитка 20 прикладів дієслів на *-ир-*.

Завдання 230. В дієсловах треба писати наросток *-увати, -ювати* (а не архаїчне *-овати, -евати*): купувати, шанувати, характеризувати, поперерізувати, танцювати, горювати. Спишіть оці слова й замість + поставте *у* чи *ю*, що потрібне.

Розкош+вати, ра+вати, гост+вати, мандр+вати, мал+вати, торг+вати, цар+вати, год+вати, буд+вати.

Завдання 231. Поширених у західньоукр. говорах форм минулого часу: читавем, зналам, читавесь, зналась, читалисьмо, читалисьте, хотівбим, старавбимся літературна мова не вживає, як місцевих; замість них уживаємо: я читав, я знала, ти читав, ти знала, ми читали, ви читали, я хотів би, я старався б. Як у вас ці форми вимовляють?

Завдання 232. Майбутнього недоконаного часу, зложеного з дієслова *буду* й часу минулого, літературна мова не вживає, як місцевого; говоримо й пишемо: буду старатись, будеш шанувати, буде чинити, а не: буду старався, будеш шанував, буде чинила. Як у вас вимовляють ці форми?

Завдання 233 Дієслово *їсти* відмінюється так: їм, їси́, їсть, їмо́, їсте́, їдя́ть, наказовий спосіб: їж, ї́жмо, ї́жте, рідше: їдж, ї́джмо, ї́джте. Так само відмінюється дієслово *-повісти* (розповісти, відповісти, переповісти). Напишіть до зшитку наказовий спосіб від *відповісти*.

Завдання 234. За малими винятками дієслова на *-ити* звичайно недоконані й мають наголос на передостанньому *и*: роби́ти, проси́ти, кади́ти й т. ін. У формах теперішнього часу ці дієслова переносять наголос на корінь: ро́биш, ро́бить ро́бимо, ро́бите, ро́блять, але 1. особа однини має наголос на кінці слова: роблю́, прошу́, каджу́, колочу́, люблю́, городжу́, вожу́, ношу́, сушу́ й т. ін.

Коли до цих дієслів додаємо приставку, то вона змінює їх значення — робить їх доконаними,

але зовсім не змінює наголосу. Тільки ось ці чотири дієслові: води́ти, вози́ти,носи́ти, ходи́ти, з'єднуючись із приставками, все таки позостаються недоконані, але наголос конче переходить у них на корінь: зво́дити, заво́дити, перено́сити, знахо́дити й т. ін. Наголос позостається на корені цих чотирьох зприставкованих дієслів і по всіх формах теперішнього часу, також і в 1. особі однини: знахо́джу, знахо́диш, вино́шу, заво́жу й т. ін.

Повиписуйте всі ці дієслова з їхніми наголосами.

Завдання 235. Коли наголос падає на кінець дієслова в усіх трьох особах однини часу теперішнього, то він так само буде на кінцевому складі й у всіх трьох особах множини, напр.: сиджу́, сиди́ш, сиди́ть, сидимо́ (горимо́, стоїмо́, бредемо́, течемо́, пливемо́), сидите́ (горите́, стоїте́, бредете́, течете́, пливете́), сидя́ть. Коли ж ув однині в 2-ій та 3-ій особах наголос на кореннім складі, то на тім самім складі буде він і в множині, напр.: кажу́, ка́жеш, ка́же, ка́жемо, ка́жете, ка́жуть.

Не вимовляйте по-говірковому: пливе́мо, тече́мо, пливе́те, тече́те і т. ін.

Перепишіть оці дієслова й поставте на них наголос: лазимо, смієтесь, жнемо, ведете, звемо, дмухнете, рухнемось, терпите.

Рідна Школа імени проф. д-ра Івана Огієнка.

Маємо честь повідомити Вас, що старанням українського громадянства міста Торонто-Онт. в Канаді зорганізовано 1-го грудня 1935-го року Рідну Школу Вашого імени на таких засадах: 1. Ця Інституція зорганізована на національно-моральній і культурній засаді, без партійних і віроісповідних примішок. 2. Завдання Рідної Школи імени проф. д-ра Івана Огієнка є: виховувати наше наслiддя в національно-морально-культурнім дусі. 3. Плекати рідну мову й рідну культуру — дітей, старших братів і сестер. 4. Наука викладається українською літературною мовою. 5. Науку в згаданій Інституції мають викладати тільки кваліфіковані вчительські сили.

Просимо Вас, прийміть цього листа від Ваших братів із-за океану з проханням, щоб наша Рідна Школа носила Ваше ім'я, й подайте нам свої вказівки, щодо нашої праці. Нас небагато, але духом ми сильні, й рахуємо на Вашу моральну поміч.

Складаємо Вам щиру подяку за Вашу народню працю, яку наша Інституція дуже високо цінить.

Цей наш лист просимо оголосити в Вашім шановнім органі. Шлемо Вам щирий братський привіт і побажання жити в щасті й здоров'ї много-много літ. З пошаною Шкільна Рада: Голова Степан Шеремета, Учитель А. Лазар, Писар І. Лівак. Торонто в Канаді, 10 січня 1936 року.

P. S. Дякую Вам сердечно за велику честь, що робите мені своїм пропонуванням. Думаю, що українська школа в Америці могла б стати правдивою й вільною кузнею щиро-національної освіти. Вільне національне виховання — це найголовніша основа, що на ній духово розвивається й росте кожна Нація, і власне цього ми й не маємо. От тому й пильнуйте давати своїм вихованкам щиронаціональну освіту, защепіть їм найголовніші основи правдивого українознавства. Уживайте в школі тільки соборної літературної мови й навчіть вихованків своїх не тільки цієї мови, але й глибокої пошани до неї. Нехай школа не плутається ні до якого партійництва, бо це зробить її слугою партії й уб'є її науку. Провадьте школу так, щоб вона виховувала вірних синів України, і щоб усі емігранти — без різниці партійної й віроісповідної — могли спокійно звати її своєю. Докладніше про все це листом.

Іван Огієнко.

Рідномовні замітки.

Виклад про „Рідну Мову". Як повідомляє Чернівецький „Час" (4. II. 1936), у Празькім „Товаристві слов'янського мовознавства" 21. I, відбулося чергове засідання під головуванням відомого чеського мовознавця, проф. Карлового Університету М. Вайнгарта. На цьому засіданні проф. д-р Фр. Тіхи прочитав гарну доповідь про українську мову. „Час" додає, що проф. Тіхи „докладно зреферував літературно-наукову чинність проф. Огієнка, як творця журналу „Рідна Мова".

Уже чужинці нам твердять, що для одного народу повинен бути тільки один правопис. Машиністка, яку я просив видрукувати мені на машині українського рукописа, зріклася це зробити, мотивуючи своє відмовлення тим, що

по-українському кожний пише по-своєму, а тому вона мусить, пишучи, пильнувати правопису кожного окремого слова, а це забирає їй занадто багато часу. Навпаки, пишучи по-російському чи по-польському, вона наперед знає, як пишеться кожне слово, а це сильно полегчує їй працю й друк іде скоро. „Згоджуюсь видрукувати рукописа, але за подвійну плату"...

Заходжу до польської друкарні, що друкує українські й російські книжки. Директор друкарні за склад української книжки хоче більш, як за склад книжки російської. „Чому це так?" питаю. Директор вияснює, що росіяни мають сталий правопис і кожний складач наперед добре знає, як пишеться кожне слово, а тому швидко складає. Навпаки, український склад іде йому помалу, „бо кожний українець пише по-іншому"... Я спаленів від цієї чужинецької лекції...

Заносить мені складач-поляк коректу. Розмовились. Складач питає: „Чому в вас, українців, не встановлять одного правопису? В нашій друкарні друкують три професори, — і всі три порізному пишуть... Це нам, складачам, сильно утруднює працю, бо ми не можемо раз уже навчитися українського правопису"...

Що ти скажеш на це, милий Читачу?

Ів. Огієнко.

Осип Маковей про одність правопису (уривок із листа до проф. І. Огієнка). „Я б радив іще Вам, Високоповажаний Професоре, поки Ви сидите в Галичині, поладнати справу правопису з нашими вченими. Є деякі такі спірні питання, що ми на них дивимося інакше, як Ви, — і отсе варто б довести до ладу, щоб усі однаково писали. Здоровлю щиро Вас і Сім'ю". Заліщики. 10. XII. 1921. О. Маковей.

В Україні, а не: на Україні. Від декількох осіб чув я таке заперечення: вираз „на Україні" сильно в нас защепився і став традиційний, а тому міняти його на „в Україні" не треба. Таке твердження не витримує глибшої критики. Ми ж століття жили, й не думаючи про самостійність, але, не дивлячись на свою традицію в цьому, року 1917-го таки добули собі самостійність, через що відразу змінилася наша традиція, наше політичне наставлення, а це логічно тягне за собою й зміну традиційного, глибоко нам образливого рабського „на Україні" на нове, достосоване до нових вимог „в Україні". Уживали в нас (і без образливого відтінку) і слів „Малоросія", „малоросійський", а тепер ніхто їх не вживає. Зміна умовин часто тягне за собою й зміну окремих виразів. Докладніше див. „РМ" III. 67-72.

І. Огієнко.

Зразок сучасної критики. Анонімовий „критик" із „Вістника", кн. II. за 1936 р., не погоджуючись писати „в Україні", і не перечитавши наших доказів, повчає нас: „Рідна Мова мусить знати, що Шевченко уживав обох форм... Шабльон, ще до того не підпертий доказами, не очистить мови". — Прошу перечитати ч. 26 „РМ", — там на ст. 67-72 подано багато доказів; крім того, там же на ст. 72 вказано, що Шевченко в „Кобзарі" вжив 41 раз „в Україні" і 33 рази „на Україні". Оце об'єктивність наших „критиків", яким милий колтунський вираз „на Україні"...

Бідна Україна! Навіть у традиційному державному виразі (пор. *в* Англії, *в* Італії, *в* Португалії й т. ін.) вона — виняток... А ми цього вже не хочемо, рвемо колтунську мовну традицію й раз на все приймаємо: *в* Англії, *в* Італії, *в* Україні! Без винятку! Не забуваймо, що колтунства найбільше — в мові.

Душкувати. Це слово вияснює, чи „подушка" повстало з „під-ушка" чи з „дух". („Рідна Мова", ч. 7., стор. 252, „подушка"). На Буковині вживають слова „душкувати" в значенні: вигідно спати. В Гоголині над Прутом звірята й люди „душкують собі". В Слободзії-Раранчу „душкувати" відноситься більше до звірят: поросята „душкують собі". Людина й тут „душкує", але в значенні переважно згірдливому, ніби лінюхує, спить надто довго.

Іван Бордейний.

Буквар Т. Каськова для американських дітей уже появився. „Америка" в ч. 107-м 1935 р. пише, що правопис цього Букваря взятий „особливо на підставі місячника „Рідна Мова" проф. Огієнка".

Інструкція „Союзу Українок" для організації й праці „Гуртків плекання рідної мови". В обіжнику про культурно-освітні справи ч. 19 з 1934 р. підкреслено велике значення плекання рідної мови.

Головний Виділ поручає ще раз усім Філіям зайнятися цією важливою справою. Статут „Гуртка плекання рідної мови" був переданий Філіям через їх представниць на Загальному З'їзді 1935 р. Гуртки ці треба засновувати насамперед при Філіях, а по можності й при Кружках С. У.

Тепер подаємо ще план праці на найближчий час та кілька практичних вказівок, як доповнення до Статуту Гуртка.

Праця Гуртка повинна йти в трьох напрямах: 1) естетичному, 2) теоретичному і 3) самостійного досліджування мови.

1) Праця в естетичному напрямі повинна складатися з спільного читання видатних і під поглядом мови зразкових творів, дискусій над прочитаним, декламацій, вистав і літературних судів. Під час таких сходин члени Гуртка повинні пильно слідкувати за чистотою мови й вимови й поправляти одна одну; особливо обов'язком провідниці є вказувати членам помилки як у складні, так і в вимові й наголосах. Як вислід праці можуть бути влаштовані конкурси декламації й виразного читання, а також реферати на літературні теми.

2) Теоретична праця зложиться з студіювання мовознавчого журналу „Рідна Мова", рефератів на порушені там теми, вивчення граматики „Рідне Слово" проф. Огієнка й виконання граматичних вправ і завдань на підставі „Рідного Писання" проф. Огієнка.

3) Самостійне досліджування мови може прийти тільки пізніш, коли літературна мова буде до певної міри опанована як практичним шляхом естетичних вправ, так і теоретично через вивчення мовознавчої літератури.

Тільки тоді, користаючись вказівками, поданими в статтях проф. д-ра Огієнка щодо записування особливостей місцевих говірок (див. „Рідна Мова" 1934 р. ч.ч. 4-7), учасниці „Гуртка пле-

кання рідної мови" можуть приступити до цієї спеціяльної праці. Висліди своїх праць окремі Гуртки будуть присилати до Головного Виділу, який, розглянувши їх, може відіслати до мовознавчого журналу.

Звіти про діяльність „Гуртка плекання рідної мови" Виділ Філії (Кружка) С. У. щопівроку мусить присилати до Головного Виділу для референтки плекання рідної мови.

В усіх сумнівних випадках, а також за порадами треба звертатись негайно до Головного Виділу С. У. За Головний Виділ С. У.: *Милена Рудницька*, голова. *Лідія Ґорбачева*, референтка плекання рідної мови.

P. S. Повний Статут „Гуртків плекання рідної мови" видрукувано в ч. 11 „Рідної Мови" за 1934 рік. Редакція.

Дописи прихильників „Рідної Мови".

Розбудовуймо „Рідну Мову". На мою думку, „Рідна Мова" повинна давати, крім фахового матеріялу, також літературні зразкові статті, гарні оповідання, переклади, що займуть яких 2-3 сторінки. Часопис від того стане популярніший, а наукова сторона нічого на тому не стратить. 30. XII. 1935. Лохачі на Волині. Гордій Богун.

P. S Час-від-часу будемо друкувати в „Рідній Мові" оповідний та віршевий матеріял. Розпочинаємо уривком із нового ще не друкованого романа С. Черкасенка: „Пригоди молодого лицаря", що написаний взірцевою українською літературною мовою. Редакція.

Працюймо й самі. Я дуже високо ціню Вашу сталеву волю й невтомну працю на ниві знання української мови. Я поліглот, знаю 12 чужих мов, але найбільше ціню українську мову, яка не тільки ні в чім не вступає чужим мовам, але в багатьох точках перевищує чолові мови. Наша еміґрація розсіялася по цілій кулі земній, виїхали й деякі „доктори". Пильних лінюхів скрізь аж кишить. Вони займаються різними філософічними нісенітницями, але мови своєї не знають. Нема кому й скласти для українців граматик та словників чужих мов. Аж соромно читати статтю поважного інженера в „Ділі", що вихвалює німецький підручник чужих мов, та що більше, — ще й пропонує його українцям, неначе ми не могли б ніяк обійтися без німця та його мови. 30. XII. 1935. Монтенне в Бельгії, Михайло Олійник.

Я дуже цікавлюся українською мовою. Ваш місячник „Рідна Мова" вельми для мене цінний. Я попильную на Святах трохи заколядувати на фонд „Рідної Мови". Radisson, Sask., Kanada. Учитель Іл. Шклянка.

Урочисте свято. Дня 5 січня цього року, в неділю перед Різдвом, наша громада святкувала урочисте Свято — день першої церковної відправи на рідній мові. Складаємо Вам щиру подяку за Вашу працю на полі церковному. С. Бережанка на Волині, 10. І. 1936 р. Ф. Пасічник.

Побажання. Бажаю Вам у цьому 1936-му році великих успіхів у Вашій тяжкій та надзвичайно корисній для нас праці. Чортків, 10. І. 1936 р. Один із Ваших учнів Антін Комориицький.

Від Редакції й Адміністрації.

„Фонд Рідної Мови". Дбаючи про належний розвиток української літературної мови, як головної ділянки рідної культури, зложили на „Фонд Рідної Мови": Радник Нестор Павельчак 80 зл. і Інж. М. Єрмолоїв 0·50 зл.

Усім цим Добродіям Рідної Мови Редакція складає свою сердечну подяку.

Виконайте свій обов'язок — приєднайте нам нових передплатників і допоможіть тим „Рідній Мові" розбудуватися. Стан рідномовного журналу — це покажчик культури народу. Покажімо ж, що маємо високу культуру! „Рідну Мову" мусимо розбудувати, — дайте лишень для цього нових передплатників!

Підручна рідномовна бібліотека. Кожна українська родина, що дбає про вивчення своєї літературної мови, мусить мати оці книжки проф. І. Огієнка: 1) Вчімося рідної мови, 20 гр. 2) „Рідне Писання", правопис і основи укр. літературної мови, 1 зл. 3) Словник місцевих слів, у літературній мові не вживаних, 1·50 зл. 4) Як писати для широких мас, 30 гр. 5) „Рідне Слово", початкова граматика укр. літературної мови, 1 зл. 6) Складня української мови, 1·50 зл. 7) Сучасна укр. літературна мова, 50 гр. 8) Шануйте рідну мову, таблиця, 15 гр. Оправлені — на 50 гр. дорожче. Продаж — по всіх книгарнях або випишуйте від Адміністрації „Рідної Мови".

Мистецьку оправу для III річника „Рідної Мови" висилаємо за 1 зл.

ЗМІСТ 3-го (39) ЧИСЛА „РІДНОЇ МОВИ": *І. Огієнко:* Наука про рідномовні обов'язки, Рідномовний Катехизис. *Іл. Свєнціцкий*: Назва „Русь" в історичному розвитку до XIII-го в. *І. Огієнко*: Стилістично-синтаксичні нариси. *Є. Грицак:* Новотвори в сучасній українській літературній мові. *І. Огієнко*: Навчаймося літературної мови від Шевченка. Найчастіші прогріхи письменницької мови в Галичині. Життя слів. Практичні лекції літературної мови. *В. Кипрянюк*: Учімось рідної мови й плекаймо її! Розділ для самоуків: Початкова Граматика української літературної мови „Рідне Слово". Рідна Школа ім. проф. І. Огієнка. *І. Бордейний*: Рідномовні замітки. Дописи Прихильників рідної мови. Від Редакції й Адміністрації. — Адреса „Рідної Мови": Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1·60 зл.; за границею в Европі 8 зл., в Америці 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають »Рідну Мову« від 1 числа: Річник 1 (без 2 і 3 чисел) 5·00 зл.; річник II і III по 6·00 зл., оправлений по 7·50 зл. Конто чекове П. К. О. ч. 27.110.

Відповідальний Редактор *Л. Гримало-Сідлецький*. Друкарня ОО. Василіян у Жовкві